

Empowerment & Arbeid

**Over de invloed van arbeid op empowerment en lokale percepties
van gendergelijkheid en rechtvaardigheid onder werkende
vrouwen in Gambia**

Jip van Scherpenzeel

Caitlin Stok

Bron foto voorpagina:
<http://www.accessgambia.com/information/dress-code.html>

Empowerment & Arbeid

Over de invloed van arbeid op empowerment en lokale percepties van gendergelijkheid
en rechtvaardigheid onder werkende vrouwen in Gambia

Juni 2014

Bachelorthesis Culturele Antropologie

Jip van Scherpenzeel 3830314

J.vanScherpenzeel@students.uu.nl

Caitlin Stok 3629473

C.M.Stok@students.uu.nl

Begeleidster: Eva van Roekel

Inhoudsopgave

Voorwoord	p. 6
1. Inleiding	p. 7
2. Theoretisch kader	p. 12
<i>Antropologie, Armoede en Ontwikkeling</i>	p. 12
<i>De weg naar empowerment</i>	p. 14
<i>Arbeid en educatie</i>	p. 16
<i>Gelijkheid en Rechtvaardigheid</i>	p. 18
3. Context	p. 21
Empirische hoofdstukken	
4. <i>"It is not what you know, but who you know"</i>	p. 25
5. <i>De strijd tussen empoweren en verwachtingspatronen</i>	p. 37
6. Conclusie	p. 50
Literatuurlijst	p. 56
Bijlagen	
<i>Bijlage 1: Empowerment model Malholtra</i>	p. 60
<i>Bijlage 2: Engelstalige samenvatting</i>	p. 61

Fig. 1: Een kaart van Gambia binnen het continent Afrika.¹

¹ Deze kaart is afkomstig van de website <http://www.jokisaari.net/gambia/gambiainfo.html>, geraadpleegd op 11 juni 2014

Voorwoord

Dankzij de gastvrijheid van de Gambiaanse bevolking hebben wij ons snel op ons gemak gevoeld. Doordat we allebei nog nooit zo lang van huis zijn geweest, laat staan in Afrika, waren we erg overdonderd. Vol enthousiasme en met een open blik betraden wij 'het veld'.

Wij willen ten eerste onze informanten in Gambia bedanken, omdat zij ons in de periode van ons veldwerk ontzettend hebben geholpen en ze hebben er voor ons een onvergetelijke tijd van gemaakt. Wij willen ze bedanken, omdat ze de tijd voor ons hebben genomen om ons nieuwe inzichten te verschaffen op wetenschappelijk en persoonlijk gebied. Ook willen wij ze bedanken dat we zijn toegelaten in hun leven en dat ze hun verhalen met ons hebben gedeeld. Zonder hen hadden wij deze thesis nooit kunnen schrijven.

Ten tweede willen we de vrouw die ons in Gambia hartelijk heeft ontvangen natuurlijk ook bedanken, dit is Claudette. Wij willen haar bedanken voor het goede verblijf in Gambia, ook zij heeft er voor gezorgd dat we ons snel op ons gemak voelden, en een thuis kregen in een ver land. Zij verschaftte ons vele inzichten over het land, de mensen en de cultuur.

Ook willen wij Eva van Roekel, onze thesisbegeleidster, bedanken voor alle feedback en kritische vragen tijdens het hele proces wat uiteindelijk heeft geleid tot deze thesis. Door haar werden we uitgedaagd om met een kritische blik naar ons werk te kijken. Tijdens de beginfase hebben Lise van Ingen en Lotte Peeters ons ook voorzien van feedback op het onderzoeksvoorstel. Bedankt voor jullie kritische vragen en positieve opmerkingen.

Ten slotte willen wij onze familie en vrienden bedanken, die ons altijd hebben gesteund en waar we oneindig veel positieve berichten en bemoedigende woorden van hebben gekregen. Op momenten dat het minder vlekkeloos ging, waren zij er om als klankbord te dienen.

Terugkijkend op deze tijd hebben wij ontzettend veel inspirerende en lieve mensen ontmoet. Het was de grootste uitdaging van onze studie, maar ook op persoonlijk vlak. Wat we in de theorie hebben geleerd, moesten we gaan toepassen in de praktijk. Wij kunnen terugkijken op een proces waar we veel positieve herinneringen aan hebben overgehouden.

1. Inleiding

Arbeid zorgt ervoor dat vrouwen werk hebben, geld en dus meer controle hebben en ervaren (Kulkarni, 2011). Deze opvatting over ‘ontwikkelingsdenken’ is nog steeds zichtbaar in de huidige literatuur. Deze manier van denken gaat er vanuit dat door sociaaleconomische ontwikkeling armoede wordt bestreden en dat dit als gevolg heeft dat er meer gelijkheid tussen mannen en vrouwen komt. Dit zou te bereiken zijn door vrouwen meer te betrekken in het arbeidsproces. Deze gedachtegang is niet per definitie juist, want elke cultuur heeft eigen lokale percepties over hoe zij hun sociale werkelijkheid ervaren (Gardner & Lewis, 1996:20). Hierbij zijn er bijvoorbeeld verschillende vormen van arbeid waarbij het wel of niet hebben genoten van een opleiding ook een grote rol speelt. Dat er een directe weg van arbeid naar empowerment is, is dus een illusie. Deze weg is veel complexer, omdat men te maken heeft met empowermentprocessen die kunnen plaatsvinden in verschillende domeinen, zoals binnen het huishouden. Hierbij is het ook van belang om aandacht te besteden aan de context van de locatie. Empowermentprocessen gaan samen met lokale ideeën omtrent gendergelijkheid en rechtvaardigheid, deze kunnen voor elke samenleving anders zijn. In Gambia werken al veel vrouwen, maar hun sociaaleconomische status is nog steeds niet sterk (CIAM, 2010:2). Dit spreekt het idee dat arbeid voor een betere status zorgt tegen. Zoals gebleken uit ons onderzoek is arbeid niet de beslissende factor, maar de educatie die wel of niet voorafgaat aan arbeid is een veel sterkere factor.

Wij hebben ons onderzoek uitgevoerd in Gambia. Gambia is een interessante onderzoekslocatie, omdat daar al generaties lang vrouwen werken. Een klein deel van de vrouwen heeft de mogelijkheid gehad om een opleiding af te ronden en steeds meer vrouwen krijgen deze kans. Hierdoor konden wij ons richten op de opgeleide vrouwen en de niet-opgeleide vrouwen. De opgeleide vrouwen gaan zich bewegen in andere vormen van arbeid in vergelijking met de niet-opgeleide vrouwen. Dit heeft zijn weerslag op de dynamiek van het huishouden. Hierdoor kunnen wij een breder beeld geven van de onderliggende veranderingsprocessen binnen het huishouden. Wij hebben onderzocht wat voor invloed de arbeid van vrouwen heeft op de controle die zij hebben en ervaren binnen het huishouden. Wij gaan ons richten op de vraagstukken omtrent ‘empowerment door middel van arbeid’, ‘gendergelijkheid’ en ‘rechtvaardigheid’. Wij hebben ons hier expliciet gericht op de meningen en ervaringen van de vrouwen in Gambia zelf.

Als reactie op de wetenschappelijke literatuur die zich richt op de passieve en onontwikkelde kant van postkoloniale landen komt de stroming van het postkolonialisme op (Schwarz & Ray, 2005:24). Hierin wil men weg van het idee van de vrouw in postkoloniale landen die enkel hulp nodig heeft. Vrouwen worden niet meer alleen gezien als passieve slachtoffers, maar als actieve ‘agents of change’ (Momsen, 2009). Vanaf dit moment komt er ook meer aandacht voor het concept ‘empowerment’. Empowerment is een multidimensionaal sociaal proces dat mensen helpt controle te krijgen over hun eigen leven (Page & Czuba, 1999). Empowerment bij vrouwen is een optimistische gedachte, maar in welke mate is er sprake van empowerment bij vrouwen door middel van arbeid? Echter is het ook de vraag of en hoe vrouwen gendergelijkheid willen en of ervaren (Sa’ar, 2005).

De ideeën die de Gambiaanse vrouwen zelf hebben over gendergelijkheid en rechtvaardigheid spelen een grote rol bij het wel of niet ervaren van controle. De begrippen gelijkheid en rechtvaardigheid zullen in onze thesis ook een grote rol spelen. Gelijkheid is iets wat vanuit het Westerse perspectief iets is om na te streven (Connell, 2005). Er moet gelijkheid bereikt worden, echter zijn er situaties waarbij er ook ongelijk wordt gehandeld, dit hoeft dan niet onrechtvaardig te zijn. Rechtvaardig houdt in dat er een ethisch oordeel wordt gegeven aan een bepaalde situatie, deze situatie kan dan als geoorloofd worden gezien of niet (Bronfenbrenner, 1973:9). Dat betekent dat ongelijkheid soms ook geoorloofd kan zijn, waardoor het verschil gerechtvaardigd is.

Om het vraagstuk omtrent de invloed van arbeid op empowerment te kunnen beantwoorden hebben wij de volgende onderzoeksvraag geformuleerd: *Hoe heeft de deelname aan arbeid door vrouwen in Gambia invloed op de empowerment binnen het huishouden en hoe interacteert dit met lokale percepties van gendergelijkheid en rechtvaardigheid?* Onze onderzoeksvraag is tweedelig en geeft inzicht in de processen omtrent arbeid en empowerment binnen het huishouden, maar ook de invloed van de percepties van gendergelijkheid en rechtvaardigheid op deze processen. Met deze thesis geven wij meer inzicht in de ideeën over rechtvaardigheid en gendergelijkheid doordat we ons richten op de lokale percepties van deze begrippen. Deze begrippen worden vaak gezien in een Westers perspectief, maar doordat we deze begrippen in de context van een postkoloniaal land bekijken waarbinnen een grote diversiteit bestaat tussen sociale groepen, kan er een meer alomvattende invulling aan gegeven worden. Er wordt ook veel over empowerment geschreven en de directe invloed van arbeid. Dit idee bevragen wij in onze thesis door te kijken naar de onderliggende processen en factoren die samenhangen met arbeid. Dat veranderingsprocessen ontzettend complex zijn laten wij zien met deze thesis.

Het is belangrijk om meer inzicht te kunnen geven in deze concepten zodat er in postkoloniale landen, maar ook in ons eigen land meer gekeken wordt naar de relatie en interactie van de lokale betekenis van begrippen zoals empowerment, arbeid, educatie en ontwikkeling in combinatie met gelijkheid en rechtvaardigheid. Wij leven in een multiculturele samenleving waarin er een grote pluraliteit aan opvattingen omtrent gelijkheid en rechtvaardigheid bestaat. In een multiculturele samenleving komen verschillende opvattingen over gendergelijkheid en rechtvaardigheid samen, dit kan zorgen voor wrijving en onbegrip. Door meer inzicht te geven in de invulling van deze begrippen door verschillende sociale groepen kan er meer wederzijds begrip ontstaan tussen groepen. Onze thesis laat zien dat diepgewortelde ideeën over gelijkheid en rechtvaardigheid op lokaal niveau dynamisch, divers en transformatief zijn.

Om onze onderzoeksvraag te kunnen beantwoorden hebben wij kwalitatief onderzoek gedaan in Gambia van 31 januari tot 11 april 2014. Wij woonden in een appartement bij de organisatie “Care For Natural”, die door middel van het verwerken van natuurproducten een inkomen kan genereren voor de lokale bevolking. Deze organisatie had voornamelijk vrouwen in dienst. Hierdoor hadden wij al een ingang om met vrouwen in contact te komen. Tijdens ons kwalitatieve onderzoek hebben wij gebruik gemaakt van verschillende veldwerk technieken om informatie te verkrijgen van de vrouwen die in het urbane gebied in Gambia komen om te werken of die er wonen. Ten eerste hebben wij gebruik gemaakt van (semi)gestructureerde interviews om de informatie te verkrijgen die aansloot bij onze hoofdvraag (DeWalt & DeWalt, 2011:139). Naast onze interviews hebben we ook participerende observatie uitgevoerd op de werkplekken van de vrouwen die we in ons onderzoek hebben opgenomen en bij de vrouwen thuis. Zo zijn we bij de niet-opgeleide vrouwen op hun werk geweest, hier valt te denken aan vrouwen die op het strand fruit verkopen of op de toeristenmarkten werken en bij de opgeleide vrouwen moet worden gedacht aan het immigratiebureau of een medisch centrum. Tijdens de participerende observatie maak je deel uit van de situatie en zo kun je de verhalen die ze vertellen beter duiden en krijg je een completer beeld van hun leven (DeWalt & DeWalt, 2011:5). Tijdens participerende observatie verkrijgt je namelijk informatie die niet naar voren komt in een interview. Hiernaast hebben we ook veel informele gesprekken gehad waarin de vrouwen meer persoonlijke informatie vertelden. De informatie uit informele gesprekken zou ook niet naar voren zijn gekomen tijdens de gestructureerde interviews. In totaal hebben we binnen ons onderzoek 10 niet-opgeleide vrouwen geïnterviewd en tien vrouwen die wel opgeleid zijn.

Hierbuiten hebben wij ook nog diverse gesprekken gehad met twee vrouwen die nauw samenwerkten met de lokale bevolking en die daar hun eigen organisatie hadden.

Gedurende onze veldwerkperiode zijn wij ons steeds meer bewust geworden van onze rol als jonge blanke 'rijke' vrouwen in een land waar armoede het dagelijks leven beheerst. Hierdoor was het zeker in het begin lastig om onszelf neer te zetten als serieuze onderzoekers en niet als toeristen. Dat wij opvielen had niet alleen maar negatieve gevolgen. Veel mensen spraken ons aan en wanneer wij vertelden dat we onderzoek deden wilden veel mensen weten wat dat precies inhield en kwamen ze spontaan met verhalen over hun eigen leven. In Gambia socialiseren vrouwen buitenshuis en binnenshuis vooral met elkaar. Wij, als twee vrouwen, waren op dit vlak geen vreemde eend in de bijt. Wanneer je met vrouwen onder elkaar bent en over vrouwendingen praat, verdwijnen voor een moment alle verschillen die voorheen wel zichtbaar waren. Onderwerpen zoals mode en relaties kwamen daarom ook meermaals aan bod. Wij zijn ons niet alleen bewust geworden van onze uiterlijke kenmerken, maar misschien nog wel meer van ons eigen referentiekader. Door deze nieuwe omgeving werden wij uitgedaagd om ons eigen referentiekader aan de kant te zetten, en onderzoek te verrichten in een samenleving waar wij nog zo weinig weet van hadden. Deze quote van Mark Hudson uit zijn boek *Our Grandmother's Drums* (1989) dat gebaseerd is op zijn veldwerk in Gambia is treffend voor ons gevoel.

"Ik was op de een of andere manier geraakt door de korte, algemene indruk die ik van dat werelddeel had gekregen tijdens mijn verblijf onder de bevolking van Dulaba. Ik was ook bescheidener geworden door mijn onwetendheid over vrijwel alles wat ik had gezien en ik werd erdoor gestimuleerd op een manier waarvan ik besepte dat die zich zelden in mijn leven zou voordoen" (Hudson, 1989:27).

In het volgende hoofdstuk zullen we verschillende theorieën en concepten behandelen en verduidelijken hoe deze met elkaar zijn verbonden. Ten eerste verschaffen we inzichten in de literatuur omtrent antropologie, ontwikkeling en armoede. Vervolgens zullen we duiden hoe empowerment hierin staat en de relatie leggen met arbeid en educatie, waarin we deze relatie ook bevragen. Tot slot zullen we meer inzicht verschaffen in de diversiteit en lokaliteit van de begrippen gendergelijkheid en rechtvaardigheid. In hoofdstuk 3 zullen wij de context waar ons onderzoek heeft plaatsgevonden duiden, zodat duidelijk wordt waarom Gambia de juiste locatie was om ons onderzoek te verrichten. Vervolgens komen twee empirische hoofdstukken aan bod waarin we onze verkregen data analyseren. In het eerste empirische

hoofdstuk zullen de niet-opgeleide vrouwen uit Gambia centraal staan. Hier wordt ingegaan op hoe empowerment zichtbaar wordt in bepaalde onderdelen van het dagelijkse leven. Dit heeft te maken met heersende genderideologieën, sociaaleconomische situaties en lokale opvattingen over gelijkheid en rechtvaardigheid. Armoede leidt tot het verrichten van arbeid buiten het huis door deze vrouwen. Er ontstaat een dubbele last van de huishoudelijke taken en de arbeid buiten het huis. Vervolgens zal worden ingegaan op de symbolische waarde van werken en wordt weergegeven hoe deze vrouwen een nieuw sociaal netwerk creëren.

Vervolgens komen in het tweede empirische hoofdstuk de opgeleide vrouwen uit Gambia naar voren. Er zal worden ingegaan op het belang van hun scholing, dit vormt de basis voor hun baan waar empowerment uit voortvloeit. Door de gevolgen van hun baan hebben ze de mogelijkheid om veranderingen in hun leven door te voeren. Deze veranderingen zullen behandeld worden maar ook de strijd die hierdoor ontstaat tussen enerzijds het empoweren en anderzijds het voldoen aan de verwachtingspatronen die heersen in de samenleving. Ten slotte zullen we in het stuk conclusie en discussie de twee groepen uit de empirie met elkaar vergelijken. In dit laatste stuk zullen we ingaan op het multidimensionale karakter van empowerment. We zullen hier de rol van arbeid belichten die in de theorieën wordt aangewezen als belangrijke factor voor empowerment, maar ook zullen we beargumenteren dat andere factoren ook van belang zijn.

2. Theoretisch kader

In ons theoretisch kader zullen wij beginnen met inzicht te verschaffen in de literatuur omtrent antropologie, ontwikkeling en armoede. Aansluitend hierop geven wij meer inzicht in de concepten emancipatie en empowerment en de relatie met arbeid. Hier zal de causale gedachtegang tussen empowerment en arbeid centraal staan en we zullen dit ook bevragen. Vervolgens zullen wij uiteenzetten hoe ideeën omtrent gelijkheid en rechtvaardigheid vorm krijgen in de huidige literatuur.

2.1 Antropologie, armoede en ontwikkeling (Jip)

Binnen de antropologie wordt het concept 'ontwikkeling' steeds vaker als een problematisch concept gezien (Escobar, 1997). In de jaren '50 werd ontwikkeling gezien als *'the process to pave the way for the replication in most of Asia, Africa and Latin America of the conditions that were supposed to characterize the more economically advanced nations of the world - industrialization, high degrees of urbanization and education, technification of agriculture, and widespread adoption of the values and principles of modernity, including particular forms of order, rationality and individual orientation for the replication in most of Asia and Africa'* (Escobar, 1997:497). Binnen deze definitie van ontwikkeling worden verschillen wel erkend, maar tegelijkertijd ook ontkend doordat alle samenlevingen hetzelfde eindpunt zouden moeten hebben. Het gaat uit van een lineair proces waarin het 'Noorden' wordt gezien als vergevorderd en het 'Zuiden' als traditioneel en statisch en wat dezelfde richting als het 'Noorden' op moet (Gardner & Lewis 1996:1). Deze samenlevingen in het 'Zuiden' werden en worden nog steeds heel erg gezien als *'in need of development'* (Escobar, 1997:498). Het 'Zuiden' wordt hier gezien als het onderontwikkelde gebied en het 'Noorden' als het ontwikkelde gebied zoals het Westen. Dit is de Westerse visie. Ontwikkeling is hierdoor meer een construct dan een objectief begrip (Gardner & Lewis, 1996:6). De termen 'Derde Wereld' of het 'Noorden' en het 'Zuiden' suggereren dat het homogene delen zijn in de wereld waarin geen onderscheid tussen of binnen landen wordt gemaakt (Mohanty e.a., 1991). Edward Said laat dit ook al vroeg in zijn boek *Orientalism* (1978) zien. Hij geeft weer hoe mensen de Oostelijke landen al snel homogeniseren als het 'Oosten' (Gardner & Lewis, 1996). In Gambia zijn ook veel verschillende sociaaleconomische lagen en een term zoals het 'Zuiden' gaat dan voorbij aan de diversiteit binnen het land. Dit postkoloniale denken wordt gekenmerkt door het opzij zetten van discoursen en termen zoals het Oosten en het Zuiden. Wij spreken daarom liever van postkoloniale landen. Wij vinden dit een meer neutrale term en

het suggereert niet dat ze moeten ontwikkelen of dat het één homogeen geheel is. Dit is belangrijk voor ons onderzoek, omdat wij niet willen suggereren dat postkoloniale landen een bepaalde richting op moeten ontwikkelen. Vanaf 1980 verschuift de focus van het moderniseren en ontwikkeling van de postkoloniale landen naar het aanpakken van armoede (Gardner & Lewis 1996:20). Toch werden postkoloniale landen nog als één groot geheel gezien waarbij geen onderscheid werd gemaakt tussen sociaaleconomische verschillen. Sociaaleconomische verschillen mogen juist niet ontbreken wanneer men kijkt naar de processen die zich afspelen in een land waar armoede een grote rol speelt. Escobar maakte zich ook zorgen over de manier waarop de Derde Wereld werd vormgegeven door het concept 'ontwikkeling' (Grillo & Stirrart, 1997:15) In dit concept zitten al heel erg veel aannames verborgen. Wanneer dit concept wordt gebruikt, ga je onbewust van een bepaalde richting binnen ontwikkeling uit. Crush vraagt zich ook af *'is there a way of writing (speaking and thinking) beyond the language of development?'* (Escobar, 1997:504). Een reactie op dit ontwikkelingsdenken is het postmodernisme wat in 1990 opkomt. Het postmodernisme is sterk verwant aan de postkoloniale visie. Het postmodernisme is echter een sterke reactie op het modernisme en wordt gekenmerkt door een verscheidenheid aan opvattingen, er is geen objectieve waarheid (Gardner & Lewis, 1996:20). Termen zoals het 'Zuiden' of de 'Derde Wereld' worden kritisch bekeken. Ook bij het idee van het 'Westen' worden vraagtekens gezet (Escobar, 1997). In deze periode wordt de term post-development geïntroduceerd in de literatuur. Men wil nog wel over ontwikkeling na kunnen denken en schrijven, maar niet binnen de manier van denken van vroeger. *'Post-development refers to the possibility of lessening the dominance of development representations when looking at situations in Asia, Africa and Latin America'* (Escobar, 1997:504). Dit citaat laat zien dat men de dominante gedachtegang over ontwikkeling wil afzwakken wanneer men kijkt naar landen binnen bijvoorbeeld Azië, Afrika en Latijns-Amerika, omdat deze landen vaak als onderontwikkeld worden gezien. Er begint een genuanceerder beeld op te komen omtrent ontwikkeling. Antropologie heeft hier een grote bijdrage aan geleverd door te dienen als cultureel tussenpersoon tussen de werelden van ontwikkeling en gemeenschap, het verzamelen van lokale kennis en meningen, het plaatsen van lokale gemeenschappen in grotere verbanden en de holistische benadering van cultuur (Gudeman & Rivera, 1990; Descola & Palsson, 1996). Deze benaderingen die voortkomen uit de antropologie zijn allemaal belangrijk, zo niet essentieel in de bijdrage die de antropologie levert aan het ontwikkelingsproces (Escobar, 1997:498). Elke samenleving is anders en heeft ook andere patronen. Er wordt meer bottom-up gekeken en niet alleen top-down (Gardner & Lewis, 1996). Hier hebben wij ons ook op

gericht. Voor ons is het ook belangrijk om vooral vanaf onderen te bekijken wat bepaalde patronen en ideeën zijn binnen een samenleving. Wij willen met ons onderzoek bijdragen aan een genuanceerder beeld omtrent ontwikkeling en dat elke samenleving hier een andere invulling aan geeft.

2.2 De weg naar empowerment (Jip)

Mohanty e.a. (1991) beschrijft dat ontwikkelingsteksten uit de jaren '70 en '80 vaak gaan over het machtsverschil tussen mannen en vrouwen wat in 'Derde wereldlanden' nog duidelijk aanwezig is, maar wat de vrouwen in 'Eerste wereldlanden' wel hebben overwonnen. Dit is een sterke tegenstelling die in beide gevallen niet klopt. Hierbij wordt gesuggereerd dat vrouwen in een bepaald werelddeel geen macht hebben en dit in een ander werelddeel volledig zouden hebben. Dit is heel erg zwart-wit gedacht. Hierbij is geen rekening gehouden met culturele factoren en of andere factoren waardoor een samenleving wordt gevormd. Wij hebben hier juist rekening mee gehouden in ons onderzoek, omdat zo het belang van ontwikkeling in een ander licht komt te staan. Wij hebben ons onderzoek gedaan in het licht van de postkoloniale stroming. Als gevolg van het zwart-wit denken komt er een stroming op die weg wil van het idee dat 'de vrouw' in de postkoloniale landen hulp moet krijgen, dit is het postkoloniale feminisme. Deze stroming gaat in tegen het universele beeld van vrouwen wat wordt gecreëerd door de literatuur (Schwarz & Ray, 2005:54). Ook bekritisieren zij de reïficatie van het 'Derde Wereld' verschil wat er voor zorgt dat er een 'Derde Wereld vrouw' ontstaat. Vrouwen zijn 'agents of change' en niet alleen maar slachtoffer (Momsen, 2009).

Dat deze vrouwen 'agents of change' zijn houdt in dat ze ook de mogelijkheid hebben om voor verandering te zorgen. Vrouwen zijn geen passieve slachtoffers, maar hebben daadwerkelijk ook de middelen om voor verandering te zorgen. Daarom is er sinds de jaren '90 ook veel aandacht voor het idee van empowerment van vrouwen. Empowerment is een multidimensionaal sociaal proces dat mensen helpt controle te krijgen over hun eigen leven (Page & Czuba, 1999). Deze definitie hebben wij aangehouden, omdat wij vinden dat deze definitie drie belangrijke componenten weergeeft die aan de basis liggen van empowerment. De drie belangrijke componenten houden in dat het multidimensionaal, sociaal en een proces is. Het is multidimensionaal omdat het in verschillende domeinen, zoals binnen het huishouden of in het publieke leven, kan ontstaan. Het kan ook op verschillende niveaus ontstaan zoals binnen een individu, groep of gemeenschap. Empowerment heeft ook een sociaal aspect, omdat het altijd door middel van interactie met anderen ontstaat (Page & Czuba, 1999). Als laatste is het belangrijk dat empowerment een proces is. Een proces wat

constant verandert en aangepast wordt en wat zich beweegt door verschillende sociale domeinen en op verschillende niveaus.

Zoals hierboven al werd aangehaald is empowerment een multidimensionaal proces en kan het plaatsvinden op individueel niveau, binnen een groep of gemeenschap. Hier zit ook nog een onderscheid tussen de privé- en publieke sfeer. De privésfeer omvat vooral het huishouden en de extended familie en de publieke sfeer omvat het leven buiten de familie en de gemeenschap (Stall & Stoecker, 1998). Stall en Stoecker (1998) benadrukken dat van oudsher de vrouwen zich zouden bevinden in de beschermde privésfeer en de mannen zich bewegen in de publieke sfeer waar ook gediscussieerd wordt en meningen worden verkondigd. Hierbij wordt ook bedoeld dat de vrouwen voornamelijk de huishoudelijke taken uitvoeren en de mannen buitenshuis een inkomen genereren. Wanneer vrouwen werken, bevinden zij zich in de publieke sfeer. Deze twee sferen vormen ook de context waarbinnen empowerment kan plaatsvinden. De scheiding tussen publiek en privé is niet altijd zo duidelijk en deze kunnen elkaar ook wederzijds beïnvloeden.

Wij vinden het nodig om weg te gaan van de brede conceptualiseringen omtrent het empoweren van vrouwen en meer te kijken naar de specifieke gebieden en dimensies waar vrouwen controle kunnen hebben en verkrijgen (Malhotra & Mather, 1991:599). Wanneer iemand empowered kan verondersteld worden dat iemand daarvoor geen controle had, maar dat die persoon dit nu wel verkrijgt; dit is echter niet het geval wanneer je kijkt naar het multidimensionale karakter van empowerment. Vrouwen kunnen namelijk wel controle hebben in bepaalde domeinen van het leven. *'Women's control over a given dimension, economic decision making for example, need not overlap with control over other dimensions such as the ability to make reproductive or nonfinancial domestic decisions'* (Malhotra & Mather, 1997:604).

Zij hebben wel degelijk controle in bepaalde onderdelen van het sociale leven (Malholtra & Mather, 1997:604). Door deze foutieve gedachtegang wordt er vaak gedacht dat empowerment gaat over controle krijgen over het eigen leven van vrouwen en dat zij dit vaak ook 'nodig' hebben (Mohanty e.a., 1991). Wij vinden het daarom belangrijk om toe te voegen bij onze definitie van empowerment dat het gaat om keuzes kunnen maken en controle krijgen over zaken waar iemand zelf ook controle over zou willen hebben. Daarom is het belangrijk om naar de emic perspectieven te kijken wanneer het gaat om empowerment binnen het huishouden. Dit houdt in dat we kijken naar de perspectieven van onze onderzoekspopulatie. Met ons onderzoek hebben we gekeken naar de perspectieven van de vrouwen over

empowerment. Iemand kan en wil namelijk pas empoweren wanneer zij het gevoel heeft dat ze een ondergeschikte positie ten opzichte van anderen heeft (Kenny & Camenzind, 2007).

De controle die vrouwen ervaren is vaak sterk gender georiënteerd. In onderzoeken die zijn gedaan naar gender in ontwikkelingslanden komt naar voren dat de mogelijkheid van vrouwen om controle te hebben over bepaalde aspecten van hun leven niet per se gebaseerd is op het onafhankelijk kunnen handelen (Malholtra & Mather, 1997:604). Hoeveel controle en zeggenschap iemand heeft hangt af van de middelen die iemand tot zijn beschikking heeft en de sociaal culturele context. Binnen de sociaal culturele context van Gambia nemen vrouwen deel aan het arbeidsproces, maar waren de mogelijkheden om naar school te gaan tot voor kort gering.

2.3 Arbeid en educatie (Jip)

Empowerment van vrouwen wordt vaak in verband gebracht met arbeidsparticipatie. Boserup's onderzoek, dat in 1970 werd gepubliceerd, merkte op dat '*it was widely assumed that women's status, generally, and women's share of the labor force, particularly, were inevitably enhanced through the normal processes of socioeconomic development*' (Adler e.a., 1991:47). Hiermee bedoelt hij dat er op een causale manier werd gedacht dat de status van vrouwen automatisch wordt versterkt door sociaaleconomische ontwikkeling. Er heerst nog steeds een causale gedachtegang wanneer het gaat om de invloed van arbeidsparticipatie op het 'empoweren' van vrouwen. Kulkarni (2011) zegt hier bijvoorbeeld over dat economische zelfstandigheid door arbeidsparticipatie resulteert in betere onderhandelingsposities voor vrouwen binnen het gezin of de gemeenschap. Dit idee bevragen wij omdat bij een grotere arbeidsparticipatie van vrouwen vaak wordt verondersteld dat vrouwen nu meer geld in eigen hand hebben en dat ze daardoor een grotere invloed hebben op het familie inkomen en dat ze meer invloed hebben op de huishoudelijke beslissingen (Garikipati, 2009). Arbeidsparticipatie zien wij als het deelnemen aan betaalde arbeid als zelfstandig ondernemer of als werknemer onder een baas. Het idee dat ze het geld in eigen hand hebben en hier mee kunnen doen wat ze willen sluit niet aan bij de bovengenoemde veronderstelling. In Gambia werkt het grootste deel van de vrouwen buitenshuis. Arbeidsparticipatie betekent daarom niet gelijk dat vrouwen ook meer controle krijgen over de arbeid die zij verrichten of controle over andere domeinen.

Arbeid wordt vaak als een bepalend onderdeel van empowerment gezien, maar het wel of niet gevolgd hebben van een opleiding heeft invloed op het werk wat iemand gaat verrichten. Door te kijken naar twee verschillende sociale groepen, opgeleide en niet-opgeleide vrouwen, konden wij laten zien dat educatie een beslissende factor kan zijn bij het

werk wat jij gaat vervullen en wat de gevolgen hiervan zijn in het dagelijkse leven van vrouwen. De sociaaleconomische situatie van vrouwen in Gambia is bepalend voor het wel of niet volgen van een opleiding. Opleiding zorgt ook weer voor een verhoging van de sociaaleconomische status. Opgeleide vrouwen hebben uiteindelijk een betere sociaaleconomische status dan niet-opgeleide vrouwen in Gambia. Toch blijkt de relatie tussen educatie en autonomie soms nog lastig te zijn voor vrouwen die in traditionele structuren zitten (Jejeebhoy, 1995:24). Traditionele normen en waarden bestaan vaak al eeuwen en bieden een structuur waarbinnen iedereen een plek heeft. Dit betekent niet dat traditionele samenlevingen niet aan verandering onderhevig zijn. Educatie draagt dus bij aan je sociaaleconomische status, want door middel van educatie ontwikkel je vaardigheden en kennis. Bourdieu (1986) beschreef sociaaleconomische status aan de hand van drie aspecten. De materiële omstandigheden, de vaardigheden en kennis en het sociale netwerk van een individu. Deze onderdelen verhogen iemand zijn sociaaleconomische status. Het sociale netwerk is ontzettend belangrijk voor de niet-opgeleide vrouwen in Gambia, hierdoor kunnen zij zonder een opleiding toch hun sociaaleconomische status verhogen.

Dat het sociale netwerk een belangrijk onderdeel is voor het verbeteren van de sociaaleconomische omstandigheden laat Putnam (1993) met zijn conceptualisering van social capital zien. Het creëren van een netwerk is ontzettend belangrijk voor een individu en een gemeenschap. Gemeenschappen die een gevarieerde samenstelling van sociale netwerken hebben bevinden zich in een sterkere positie om armoede en kwetsbaarheid te bestrijden (Woolcock & Narayan, 2000). Volgens Putnam (1993) creëert een netwerk een omgeving van vertrouwen waarbij reciprociteit wordt ontwikkeld en waarbinnen winst kan worden behaald. De omgeving van familie, vrienden of de buurt zijn voorbeelden van thick ties. Binnen deze diepe banden zal er sprake zijn van reciprociteit (Bauman, 2000). Toch heeft niet al het sociale kapitaal goede consequenties voor iedereen. Een sterk sociaal netwerk kan ook zorgen voor restricties waarbinnen men niet meer zelf keuzes kan maken (Putnam, 1993). Sociaal kapitaal kan dus positieve, maar zeker ook negatieve gevolgen hebben.

Empowerment kan ontstaan in verschillende dimensies. In onze thesis is het huishouden van belang en welke controle vrouwen hierover hebben (Malholtra e.a., 2002). Vrouwen zijn nog steeds het belangrijkste onderdeel om een huishouden draaiende te houden. Ondanks dat ze gaan werken blijven ze vaak nog steeds de belangrijkste taken van hun huishouden uitvoeren (Twiggs e.a., 1999). Aan de hand van het model van Malhotra e.a.²

---

²

Bijlage 1

(2002) kijken wij naar de verschillende dimensies van empowerment en de operationalisering hiervan binnen het huishouden. Binnen het huishouden kun je in verschillende dimensies controle hebben of verkrijgen. Juist door naar verschillende dimensies te kijken, kijken wij hoe empowerment als concept zich manifesteert in verschillende onderdelen van het leven van deze vrouwen. Educatie en het sociale netwerk zijn twee onderdelen die samenhangen met arbeid. Educatie heeft invloed op de manier waarop iemand zichzelf ontwikkelt en ook op de opvattingen die bestaan en ontstaan over de huishoudelijke taakopvatting. Het netwerk is ook een belangrijk domein van het dagelijkse leven van de vrouwen in Gambia. Educatie en het netwerk hebben invloed op de manier waarop over gendergelijkheid en rechtvaardigheid wordt gedacht en gesproken.

2.4 Gelijkheid en rechtvaardigheid (Caitlin)

Om de betekenis die mensen geven aan concepten zoals empowerment en arbeid te begrijpen maken we gebruik van de begrippen gendergelijkheid en rechtvaardigheid. Gendergelijkheid en rechtvaardigheid zijn belangrijke referentiekaders om je eigen situatie te beoordelen. Wij gaan er vanuit dat er geen objectieve waarheid is van deze begrippen, maar dat de begrippen invulling krijgen door de verscheidenheid aan interpretaties (Gardner & Lewis, 1996:20). Deze verscheidenheid aan invulling komt doordat er veel verschillende culturen zijn waar ze verschillende normen en waarden hebben. Wij hebben daarom ook met een cultureel relativistische blik naar de invulling van de begrippen gekeken, dit houdt in dat er een moreel oordeel achterwege wordt gelaten totdat er geprobeerd is om de overtuigingen en praktijken van een andere cultuur in haar eigen culturele, materiële en historische context te begrijpen (Turner, 1997:275; Spiro, 1986). Gelijkheid en rechtvaardigheid spelen een belangrijke rol binnen de dynamiek in het huishouden. Door de percepties die bestaan over gendergelijkheid en rechtvaardigheid wordt de taakverdeling in het huishouden beïnvloed. In ons onderzoek hebben we naar de emic ervaring gekeken, omdat er vaak symbolische betekenissen worden gegeven aan huishoudelijke taken. Dat deze huishoudelijke taken een symbolische betekenis hebben zal duidelijk worden in de empirische hoofdstukken. Hierin zal blijken dat de taken een rol spelen bij de definiëring van een goede vrouw zijn. Hierin zullen ook de percepties van rechtvaardigheid naar voren komen (Lavee & Katz, 2002:28). Dit houdt in dat een ongelijke taakverdeling niet per se negatief ervaren hoeft te worden. In dit laatste stuk zullen wij ons richten op de vraag welke invulling gelijkheid krijgt en wanneer we dit hebben behandeld zullen we bevragen of dit ook rechtvaardig wordt geacht. Echter worden deze

begrippen vaak vanuit Westers perspectief geïnterpreteerd, dus wij hebben deze informatie als vertrekpunt gebruikt om inzicht te verkrijgen in deze begrippen en vervolgens ook te kunnen bevragen. We hebben deze invulling nog niet vastgezet, omdat wij deze begrippen context afhankelijk achten.

Het idee van gelijke rechten heeft in het VN decennium van de vrouw van 1975 tot 1985 een formele basis gekregen in de internationale discussie omtrent de positie van vrouwen (Connell, 2005:1801). Dit idee van gelijke rechten zou een universeel concept zijn, hoewel het vaak een Westers georiënteerde interpretatie heeft. Doordat mensenrechten universeel zouden zijn, zou het betekenen dat er een algemene notie van gelijkheid is. Er zou dus een algemeen principe zijn wat kan dienen als basis voor specifieke wetten of rechten die van toepassing zijn op alle mensen of culturen (Turner, 1997:273). Voor de definitie van gelijkheid zullen wij ons richten op de definitie van Baker (2006) over fundamentele gelijkheid. Fundamentele gelijkheid houdt in dat op het basisniveau alle mensen gelijkwaardig zijn en even belangrijk. Hij geeft toe dat het moeilijk is om te verklaren waar deze ideeën vandaan komen, omdat men ook vaak ongelijke gevallen ongelijk behandelt. Volgens hem komt het er op neer dat ieder mens een fundamenteel minimum van belang en respect verdient. Dat er een basis is hoe een mens minimaal behandeld dient te worden (Baker, 2006:2). Wij vinden dit gelijkheidsidee belangrijk, want wij erkennen dat er een basisgelijkheid is, maar dat er omheen ook een grijs gebied is waarin er andere ideeën bestaan over gelijkheid. Dit grijze gebied met een andere invulling voor gelijkheid komt doordat het context afhankelijk is. Daarom hebben wij in Gambia gekeken naar de basisideeën die er bestaan omtrent gendergelijkheid. De invulling die onze onderzoekspopulatie geeft aan gendergelijkheid hebben wij onderzocht, omdat door middel van de invulling er betekenis wordt gegeven aan de relaties. Gelijkheid kan namelijk in een situatie een andere invulling krijgen, wanneer er op het werk een andere notie is van gelijkheid dan thuis. Hoewel ieder persoon een andere invulling kan hebben wat betreft gelijkheid hoeft dit niet te betekenen dat een van deze invullingen fout is of beter gezegd, onrechtvaardig. Rechtvaardigheid is namelijk het ethische oordeel wat men geeft aan bepaalde gelijkheid of ongelijkheid (Bronfenbrenner, 1973:9). Hiermee wordt bedoeld dat er een oordeel wordt gegeven over een situatie of deze goed of slecht is. Het waardeoordeel hangt af van de persoon die een situatie beoordeelt. De ideeën over rechtvaardigheid kunnen daardoor uiteenlopen, want er zijn veel verschillen tussen samenlevingen en daarbinnen ook. Deze ideeën over rechtvaardigheid ontstaan doordat er verschillende normen en waarden zijn, waardoor er verschillende waardeoordelen geveld worden (Bronfenbrenner, 1973:9).

De heersende normen en waarden in een samenleving hebben invloed op de rol van vrouwen die zich in die samenleving bevinden. Vanuit de normen en waarden ontstaat namelijk een ideologie omtrent de rol die vrouwen moeten innemen in de maatschappij. Er ontstaan ideologische verplichtingen voor mannen en vrouwen, maar deze verdeling van gezinstaken hoeft niet gelijk te zijn. Echter wordt deze ongelijke verdeling gerechtvaardigd door de ideologieën die heersen (Wilcox & Nock, 2006:1326). Het verschilt namelijk per samenleving wat er wordt aangeleerd hoe een gender zich hoort te gedragen, er ontstaat een verwachtingspatroon per gender. Door middel van de sociale interacties en verwachtingspatronen worden er genderrelaties geconstrueerd in de samenleving (Ridgeway, 1991). Er ontstaat een verschil in de verwachtingspatronen bij de verschillende genders, dit houdt in dat een gender zich op een bepaalde manier hoort te gedragen, de gedraging krijgt een gendered lading (Eckert & McConnell-Ginet, 2013:1). Ongelijke genderrollen hoeven dan ook niet als onrechtvaardig beschouwd te worden. Wanneer iets ongelijk is maar het komt overeen met wat er gesocialiseerd is of het komt overeen met de sociale en normatieve standaarden, dan kan het toch rechtvaardig worden geacht (Lavee & Katz, 2002:28).

Zo kan het begrip rechtvaardigheid in verschillende contexten een andere invulling krijgen. Binnen het ontwikkelingsdenken is er echter geen ruimte voor de diversiteit en lokaliteit van gendergelijkheid en rechtvaardigheid (Escobar, 1997). Er wordt namelijk al een waardeoordeel over de situatie geveld, zonder dat er rekening wordt gehouden met verschillende opvattingen. Door deze begrippen van gendergelijkheid en rechtvaardigheid te bekijken vanuit het postkoloniale denken kunnen we inzichten verkrijgen in de manier waarop deze begrippen vorm krijgen. Empowerment zou ook een belangrijke rol spelen bij gendergelijkheid. Kulkarni (2011) stelt dat door de economische zelfstandigheid die voortvloeit uit het empoweren zorgt voor betere onderhandelingsposities voor vrouwen binnen het gezin of de gemeenschap. Doordat de positie wordt versterkt zou er meer gelijkheid optreden tussen mannen en vrouwen. Zoals uit de empirie zal blijken is dit complexer dan het in de literatuur wordt gesteld.

We hebben nu de debatten duidelijk gemaakt waarbinnen ons onderzoek te plaatsen is. Daarom zullen we in het volgende hoofdstuk onze onderzoekslocatie in kaart brengen, zodat de sociale context duidelijk is waarbinnen ons onderzoek heeft plaatsgevonden. Zo valt beter te duiden hoe de arbeid van vrouwen in Gambia invloed heeft op het huishouden en daarbinnen hun percepties van gendergelijkheid en rechtvaardigheid.

3. Context (Caitlin)

Gambia is het kleinste land op het Afrikaanse vasteland met grote armoede (Thompson & Cutler, 1997:226). De 1,7 miljoen inwoners van Gambia zijn onderverdeeld in verschillende stammen, waarvan de Mandinka de grootste groep is. Vroeger werd er veel aan agricultuur gedaan, maar dit is afgenomen omdat nu de helft van de inwoners in het stedelijke gebied woont (Davidheiser, 2005:720). Dit stedelijke gebied ligt in het Noordwesten van het land. Wij hebben ons gericht op dit gebied omdat de opgeleide en de niet-opgeleide vrouwen zich in dit gebied bevinden, hierdoor was het een geschikte locatie voor ons onderzoek, uit onderstaande zal nog meer blijken waarom het een goede locatie was voor ons onderzoek.

Gambia is ook een van de armste landen in Afrika en hoort ook bij de minst ontwikkelde landen (Thompson & Cutler, 1997:226). Drie kwart van de bevolking wordt gezien als arm en zij leven in armoede. Veel NGO's zijn bezig deze armoede te bestrijden door de genderverschillen in het land te verkleinen door te focussen op vrouwen (General Assembly, 2000:22). Bij de vrouwen willen ze economische empowerment bewerkstelligen en zo de armoede bestrijden en gendergelijkheid creëren (Chant & Jones, 2005). Zoals ook al aangegeven is in het theoretisch kader gaat empowerment vaak over het verkrijgen van werk, waar eerst geen werk was. In Gambia zijn echter veel vrouwen die werken, waardoor we het idee van empowerment hier hebben kunnen bevragen, zowel of arbeid invloed heeft op armoedebestrijding en de onafhankelijkheid. We hebben dit gedaan door te kijken of de Gambiaanse vrouwen meer controle en status hebben door haar verrichte arbeid. De meeste vrouwen hebben in Gambia namelijk geen gelijke positie bij de besluitvorming wanneer het gaat om persoonlijk welzijn of huishoudelijke beslissingen (CIAM, 2010:2). De overheid probeert dit wel aan te pakken door speciale bepalingen die ze hebben opgesteld waarmee ze gelijke rechten garanderen (CIAM, 2010:2). Vrouwengroepen laten zien dat het gebrek aan deelname aan de besluitvormingsprocessen een van de belangrijkste oorzaken is dat er mannelijke dominantie is binnen de huishoudelijke sfeer (CIAM, 2010:2). Dit zou in de ogen van de Gambiaanse vrouw kunnen leiden tot onrechtvaardige beslissingen binnen het huishouden. Volgens Wilcox en Nock (2006:1326) hoeft objectieve ongelijkheid binnen de taakverdeling binnen het huishouden niet meteen te betekenen dat dit ook als onrechtvaardig wordt gezien, zoals we al hebben aangegeven in het theoretisch kader. Dit hangt af van de invulling die de context krijgt daarom hebben we ons aangesloten bij deze visie.

Het huishouden in Gambia bestaat meestal uit een extended familie, maar zoals uit de empirie zal blijken is de gezinssamenstelling aan het veranderen. De extended familie bestaat

uit meerdere gezinnen die bij elkaar wonen. Deze gezinnen zijn gerelateerd aan elkaar doordat ze deel uitmaken van dezelfde patrilineaire lijn (Foster, 2000:56). Hierbij maken de zoon of dochter deel uit van de afstammingslijn van hun vader. Wanneer de dochter trouwt, zal zij deel gaan uitmaken van de familie van haar man. Hierdoor wonen er verschillende broers met hun gezinnen en hun ouders in één compound (Foster, 2000:57). Een compound is een afgebakend stuk terrein waar alle gezinnen samenwonen, wel heeft vaak ieder gezin haar eigen huis. Echter woont vaak niet iedereen in de compound, doordat er in Gambia de huwelijksvorm van polygamie is, waar een man meerdere vrouwen kan trouwen (Al-Krenawi e.a., 1997:446). De vrouwen van één man kunnen samen in dezelfde compound wonen, maar vaak wonen ze apart van elkaar met hun kinderen.

In Gambia is de extended familie belangrijk omdat het voor velen een sociaal beschermingssysteem is, de leden beschermen de zwakkeren en de armen (Aldous, 1962:7). Ook worden binnen de muren van de compound de sociale waarden doorgegeven aan de kinderen. Echter treedt er sinds het einde van de vorige eeuw een verandering op die de extended familie verzwakt. Deze verzwakking komt door de arbeidsmigratie, waarbij men naar de steden verhuist voor hun werk. Het contact met de familieleden binnen de extended familie neemt af (Foster, 2000:56). Doordat de mannen en vrouwen verhuizen naar de steden voor hun werk en de rest van de familie achter laten wordt de nucleaire familie, de ouders en hun kinderen, belangrijker (Aldous, 1962:6). Doordat men alleen met de nucleaire familie woont ontstaat er meer sociale en economische onafhankelijkheid en worden de bezittingen als persoonlijk bezit gezien (Foster, 2000:56).

Binnen het gezin heeft een vrouw een belangrijke rol, dit komt doordat ze erg actief zijn bij de arbeid die verricht wordt binnen de compound, zo zijn de vrouwen verantwoordelijk voor bijvoorbeeld het verbouwen van rijst en groente (Chavas e.a., 2005:169). Ook hebben zij de verantwoordelijkheid voor de huishoudelijke taken. Hoewel vrouwen een belangrijke rol hebben, nemen de mannen vaak als enige de besluiten (CIAM, 2010:2).

Vanuit het empowerment idee wordt vaak gesteld dat wanneer iemand door middel van arbeid empowered die persoon meer controle ervaart (Kulkarni, 2011). Aan de basis van de arbeid die iemand uiteindelijk gaat verrichten ligt onder andere de educatie. Met een goede educatie kan iemand een goede baan krijgen. Daarom hebben we binnen ons onderzoek een onderscheid gemaakt tussen opgeleide en niet-opgeleide vrouwen.

Het schoolsysteem in Gambia bestaat uit 6 jaar ononderbroken basisonderwijs. Vervolgens is er drie jaar van secundair onderwijs en vervolgens kan er 4 jaar tertiair of hoger

onderwijs gevolgd worden. De eerste 9 jaar, die bestaan uit het basisonderwijs en het secundaire onderwijs, worden gesponsord door de overheid, en voor de eerste 6 jaar hoeft er ook geen schoolgeld betaald te worden. Het secundaire onderwijs wordt aangeboden door privé instellingen, maar de scholen worden wel gesubsidieerd en bijgestaan door de overheid en de schoolbesturen beheren deze scholen (Sector Rapport, 2006:2). Ten slotte is er het tertiaire of hoger onderwijs, wat ook gesubsidieerd wordt door de overheid, alleen moet er hiervoor wel instellingsgeld betaald worden (Sector Rapport, 2006:2). Voor veel studenten is het niet mogelijk om een vervolgopleiding te doen, maar voor goede studenten is er een beurs beschikbaar. De overheid heeft een speciaal beleid opgesteld met betrekking tot de educatie van meisjes (Sector Rapport, 2006:2). Zo hoeft er voor meisjes helemaal geen schoolgeld betaald te worden wanneer zij in het basisonderwijs zit. Echter moet er nog wel betaald worden voor de boeken en het uniform. Dit beleid is opgesteld zodat er meer meisjes naar school kunnen gaan (Sector Rapport, 2006:2). Het is namelijk voor veel ouders niet mogelijk om het schoolgeld te betalen, daarom laten ze hun zoons wel naar school gaan maar hebben ze niet voldoende geld voor hun dochters. Door de patrilineaire samenleving blijven de jongens in de familie en zal het meisje deel gaan uitmaken van de familie van haar man. Het kapitaal van het meisje zal hierdoor ook deel gaan uitmaken van een andere familie. Daarom investeren de ouders eerder in hun zoons.³

De educatie die iemand volgt heeft vervolgens weer invloed op de baan die iemand later krijgt. Nu gaan er veel meisjes naar school, maar doordat dit beleid van de laatste jaren is, werken de meeste vrouwen nu nog vooral binnen de ongekwalificeerde arbeid. Zo is er binnen de ongekwalificeerde arbeid 62 procent vrouw. De meeste van deze vrouwen werken in de landbouw, zo'n 70 procent. Uit recente cijfers van het CIAM (2010:3) blijkt dat 45 procent van de beroepsbevolking in Gambia vrouw is. Vaak werken vrouwen in laagbetaalde beroepen, zoals landbouw of huishoudelijk werk, maar in toenemende mate werken ze voor de overheid of in de toeristenindustrie. Dit hebben wij ook gezien tijdens ons onderzoek in Gambia. Veel vrouwen die in de landbouw werken, bewerken hun eigen land en de producten die zij produceren gaan naar de familie om die te voeden, en het overige wordt verkocht op een lokale markt voor wat geld (General Assembly, 2000:11; Schroeder, 1999). De meisjes zijn op jonge leeftijd al actief binnen de arbeidsmarkt, ze hebben eerder een betaalde baan dan jongens van dezelfde leeftijd. Het geld wat zij verdienen moeten zij vaak afgeven aan hun ouders (Chant & Jones, 2006:192), dit past in kader van de extended familie waar al het bezit

---

³ Interview Daouda, 13-02-2014, Kololi

van de hele extended familie is. Dit is een belangrijk aspect in ons onderzoek, omdat het te maken heeft met empowerment, de controle die iemand heeft of zou willen hebben over financiën of sociale aspecten in het gezinsleven.

4. 'It is not what you know, but who you know'⁴

Door Jip van Scherpenzeel

Dat het voor het leven van mijn informanten belangrijk is wie je kent en niet zozeer wat je kent komt naar voren in mijn hoofdstuk van deze thesis. Wanneer je geen uitzicht hebt op een opleiding of vaste baan, is het voor hen ontzettend belangrijk wie je kent. Zonder een sociaal netwerk is het leven zwaar. Deze niet-opgeleide vrouwen in Gambia zoeken een eigen manier om een bestaan te creëren waarbinnen zij zelf keuzes kunnen maken.

Dit etnografische verhaal laat zien hoe vrouwen in Gambia, die geen opleiding hebben gehad en door armoede worden gedwongen te werken, zich bewegen in verschillende sociale dimensies. Hier zal ik ingaan op hoe empowerment zich, al dan niet, manifesteert in verschillende onderdelen van hun dagelijkse leven. Hoe empowerment zich manifesteert heeft te maken met heersende genderideologieën en opvattingen over gelijkheid en rechtvaardigheid. Eerst zal ik laten zien hoe een context van armoede leidt tot het verrichten van arbeid door vrouwen. Deze dubbele last die ontstaat zal ik uitleggen in relatie tot het huishoudelijke domein. Door in te gaan op de symbolische waarde van werken laat ik zien hoe deze vrouwen naast een huishouden een nieuw sociaal netwerk creëren. Tenslotte zal het proces van empowerment en hoe dit vorm krijgt in verschillende dimensies aan bod komen.

4.1 Genderideologieën en rolverdeling

"I wake up at 6.30. Then I go and wash so it can dry in the daytime. My children go to school at 8 o'clock so I cook for them or I go to the shop to get some bread. At 8 I go to the market to get fish and other things. Then I bring it back to my house and sometimes I cook and sometimes my sister does that. I go to work at 9 o'clock. And then I am at my work, I think at a quarter to ten. I will be back home at eight o'clock and do the rest of the cleaning. The next day it will be the same."⁵

Dit is een normale dag in het leven van veel van mijn informanten. Deze vrouwen staan centraal in dit hoofdstuk. Niet-opgeleide vrouwen die naast hun huishouden dagelijks werken om een inkomen te generen. Dit bovengenoemde voorbeeld schetst een dagindeling die

---

⁴ Woolcock, M., Narayan, D. 2000. Social Capital: Implications for Development Theory, Research, and Policy. World Bank Res Obs 15(2): 225-249.

⁵ Interview Fatou, 03-03-2014, Senegambia

soortgelijk is voor de rest van mijn informanten. De belangrijkste taak van de vrouwen binnen de compound is het uitvoeren van de huishoudelijke taken. Een compound is een afgebakend stuk terrein waarbinnen de extended familie samenwoont. Van generatie op generatie zijn de huishoudelijke taken overgedragen op de vrouwelijke familieleden. Deze vrouwen, tussen de 25 en 60 jaar, zijn allemaal opgevoed met het idee dat de vrouwelijke familieleden deze taken behoren uit te voeren. De vrouwen doen alle huishoudelijke taken zoals koken, wassen, naar de markt gaan, schoonmaken en voor de kinderen zorgen. Dit zijn de ideologische verplichtingen van vrouwen (Wilcox & Nock, 2006:1326). De mannen doen de reparaties die gedaan moeten worden in het huis en het onderhoud. Een goede vrouw kan goed voor haar man en de rest van de familie zorgen⁶. Dit is een belangrijk onderdeel van hun identiteit. Wanneer ik met mijn informanten praat, komen vaak de woorden *good women* en *good men* terug. Wanneer ik met Isatou, een vrouw van 32 jaar met een grote glimlach, voor haar marktkraam zit vraag ik haar of ze getrouwd is. Ze vertelt mij dat ze gescheiden is. Als ik aan haar vraag wat voor man het was vertelt ze mij dit:

*"He was a good man. But now he is not a good man. He does not take care of the children."*⁷

Er zijn sterke ideeën over waar een 'goede vrouw' en ook waar een 'goede man' aan moet voldoen. Deze genderrelaties worden geconstrueerd door middel van sociale interactie tussen personen en de verwachtingspatronen die daaruit voortvloeien (Ridgeway, 1991). Een goede vrouw kenmerkt zich door goed de huishoudelijke taken uit te voeren en hierdoor haar reputatie als goede vrouw te bewaren en bewaken. Wanneer ik mijn informanten vraag naar de kenmerken van een goede man zijn deze vaak op het financiële aspect van de relatie gericht.

*"A good man can take good care of you."*⁸

Dit argument wordt vaak genoemd. Een man moet op financieel gebied zijn gezin ondersteunen en heeft de taak om zijn gezin te beschermen. Dit zijn nog traditionele gedachten waarbij de man de kostwinnaar en beschermer is van de familie. Om te voldoen aan impliciete en expliciete gendernormen, is het onmogelijk om de huishoudelijke taken te verdelen met je man. Wanneer je aan de gendernorm voldoet, zal je een goede vrouw zijn. In

---

⁶ Interview Bintu, 25-03-2014, Tujereng

⁷ Interview Isatou, 17-03-2014, Senegambia

⁸ Interview Maam, 17-03-2014, Kololi

gesprekken met mijn informanten wordt duidelijk dat wanneer je hier niet aan voldoet, dit ontzettend status verlagend is. Isatou geeft aan dat als je geen goede vrouw bent, je buurt slecht over je gaat spreken en je familie ook.⁹ Het meest negatieve gevolg zal zijn dat je man een vrouw erbij neemt of een vrouw voor jou in de plaats neemt. Binnen de taakverdeling is er dus nog een sterk genderverwachtingspatroon aanwezig.

In Gambia is polygamie nog steeds een gangbare huwelijksvorm (Al-Krenawi e.a., 1997:446). Wanneer ik hierover begin bij de vrouwen van de fruitstal, worden de mannen niet ontzien. Ze zijn zeker niet te spreken over het feit dat hun man een tweede vrouw heeft. Kaddy, een vrouw van 45 jaar die bij de fruitstal werkt, laat blijken dat haar man geen goede man meer is, hij heeft namelijk een tweede vrouw en kijkt niet meer naar haar om.¹⁰ De vrouwen wonen vaak niet bij elkaar op de compound, in het verleden heeft dit tot jaloezie en vele ruzies geleid, geven mijn informanten aan.¹¹ Vaak kunnen hun mannen al niet volledig voor één vrouw zorgen, laat staan voor meerdere vrouwen. Toch is dit nog wel een gebruikelijke huwelijksvorm en vrouwen hebben hier niks over te zeggen. Binnen de partnerkeuze hebben mannen een dominante rol. Toch zouden de vrouwen die gescheiden zijn en alleen leven het niet erg vinden om een tweede of derde vrouw te zijn. In mijn gesprek met Isatou¹² komt naar voren dat als een man maar een 'good man' is, zij haar jaloezie opzij zou kunnen zetten. Het financiële voordeel en voldoen aan de gendernormen van een goede vrouw zijn belangrijke onderdelen om een huwelijk aan te gaan.

De man is echter niet altijd aanwezig in de compound door de polygamische relaties. Hij is een deel van zijn tijd bij zijn ene vrouw en een deel van de tijd bij zijn andere vrouw. Hier halen de vrouwen hun voordeel uit. Als hun man er niet is, hoeven ze zich niet aan hun man te verantwoorden en hoeven ze ook niet voor hem te zorgen. Zoals Atoufa aan mij vertelde:

“When he is there, he controls it but when he is not there, I control it.”¹³

De man bepaalt bepaalde dingen zolang hij er is, maar wanneer hij bij zijn andere vrouwen is heeft zij meer bewegingsvrijheid en kan zij huishoudelijke beslissingen tot op zekere hoogte zelf nemen. Dit betekent niet dat vrouwen die geen man hebben of waarvan de

---

⁹ Interview Isatou, 28-03-2014, Kololi

¹⁰ Informeel gesprek Kaddy, 27-03-2014, Kololi

¹¹ Informeel gesprek Serra - Aida- Kaddy, 05-03-2014, Kololi

¹² Interview Isatou, 28-03-2014, Kololi

¹³ Interview Atoufa, 13-03-2014, Senegambia

man weg is, zich totaal anders gaan gedragen. Zij blijven voldoen aan de gedragingen die passen bij hun rol als vrouw zijnde. Het leven gaat namelijk gewoon verder. Wanneer ik thuis wordt uitgenodigd bij Isatou¹⁴ is ze al vanaf vroeg in de ochtend bezig met schoonmaken, koken en zorgen dat de kinderen naar school gaan. Deze dingen heeft zij al haar hele leven gedaan en ze is er ook goed in, zegt ze zelf. Wanneer ze opnieuw zou trouwen, zal zij deze taken blijven uitvoeren. Deze gedragingen zijn sterk gendered (Eckert & McConnel-Ginnet, 2013). Vrouwen bewegen zich in verschillende dimensies. Binnen het huishouden bevinden zij zich daarom niet altijd in een dimensie waarbinnen zij een onderdanige positie hebben ten opzichte van hun man. Het ene moment is hun man aanwezig en bevinden zij zich in een onderdanige positie, maar wanneer hij er niet is hebben zij ook geen zorg voor hem en hebben zij meer vrijheid. Wanneer hij er wel is bevinden zij zich ook niet altijd in een onderdanige positie. Op financieel gebied krijgen ze geld van hun man, maar wanneer zij boodschappen doen en koken hebben zij de leiding.

Op financieel gebied wordt het bestaande idee over wat een goede man is en wat een goede vrouw behelst sterk in stand gehouden. Hier komt weer het idee terug dat mannen moeten zorgen voor het gezin en dat vrouwen de zorgtaken hebben. Op financieel gebied zijn deze vrouwen niet onafhankelijk, maar zij generen wel een klein inkomen voor zichzelf door het werk wat zij verrichten. Mijn informanten krijgen fish money van hun man om boodschappen te doen. Het is de taak van de man om het geld voor het eten te betalen en de vaste lasten zoals schoolgeld en het onderhoud van de compound. De vrouwen kopen van hun eigen geld kleding of huishoudelijke producten. Op financieel gebied weten de mannen en vrouwen, op basis van al mijn informanten die getrouwd zijn, niet van elkaar wat ze verdienen.

*"It is not important, it is important that he provides for the family."*¹⁵

Binnen dit geheim houden voor elkaar zit een sterk impliciet genderpatroon wat ze in stand willen houden. Doordat vrouwen nu ook een groot deel van het arbeidsveld innemen krijgen vrouwen er een taak bij die van oorsprong toebedeeld is aan de mannen. Hierdoor wordt de belangrijkste rol van de man als kostwinner voor een deel overgenomen door de vrouwen. Wanneer gekeken wordt naar de traditionele waarden is het belangrijk dat je een man hebt die goed voor je kan zorgen op financieel gebied. Wanneer zal blijken dat de vrouw meer verdient of een belangrijk aandeel heeft in de inkomsten, verstoort dit het evenwicht van

---

¹⁴ Participerende observatie bij Isatou, 20-03-2014, Kololi

¹⁵ Interview Maam, 25-03-2014, Kololi

de man vrouw verhouding binnen het huishouden. Heersende genderverhoudingen worden in stand gehouden om een toekomst als familie te verzekeren. Wanneer de man als kostwinnaar geen aandeel meer heeft, wordt het onduidelijk wat zijn rol en of bijdrage nog is. Dit proces werd ook benoemd door de president van Gambia. Hij formuleerde dit als volgt: hij noemde in een speech dat de mannen in Gambia een '*endangered species*' zijn.¹⁶ Hiermee doelt hij op het feit dat vrouwen veel taken aan het overnemen zijn die mannen doorgaans uitvoeren. Wanneer de vrouwen de taken gaan vervullen, die de mannen vanuit ideologisch perspectief horen te doen, zal dit een verandering in de genderrollen teweeg brengen. De invulling van hun rol zal moeten veranderen om de bijdrage van de man binnen het huishouden vorm te geven.

Wanneer ik het met mijn informanten heb over deze genderverhoudingen binnen het huishouden geven zij vaak aan dat zij dit niet zien als ongelijk. Atoufa geeft dit als volgt weer:

*"I always see women go to the market. I always see women cooking. I always see women cleaning and caring things. It is natural."*¹⁷

Het geeft hen juist een bepaalde identiteit en status binnen het huishouden, ze kunnen zichzelf bewijzen aan hun man en familie als goede vrouw. Wanneer ik bij Fatima en haar broers onder de mangoboom zit en vertel dat bij mij thuis mijn vader kookt, barsten ze in lachen uit.¹⁸ Dit beeld komt niet voor in hun eigen referentiekader. Toch kunnen zij niet uitleggen waarom vrouwen de huishoudelijke taken moeten doen en mannen niet. Hieruit komt duidelijk naar voren dat zij zich gedragen volgens de impliciete genderverwachtingen binnen het gezinsleven.

Op het gebied van partnerkeuze van de man geven zij aan dat zij dit wel zouden willen veranderen. Dit bespreken zij echter niet binnen de huishoudelijke sfeer, maar pas wanneer ik ze op andere plekken buiten het huis spreek.

*"I want to choose my own husband, because than you marry someone because of love. When your family chooses it is not because of love, than you will not be happy."*¹⁹

---

¹⁶ Op: <http://www.freedomnewspaper.com/Homepage/tabid/36/newsid367/4063/mid/367/Breaking-NewsPresident-Jammeh-threatens-to-seize-compounds-of-polygamous-men/Default.aspx>. [12 juni 2014]

¹⁷ Interview Atoufa, 21-03-2014, Senegambia

¹⁸ Participerende observatie bij Fatima thuis, 25-02-2015, Fajara

¹⁹ Interview Sera, 18-03-2014, Kololi

Dit is een belangrijk aspect van de verhouding tussen privé en publiek domein. Buitenshuis kan er openlijker over deze zaken worden gesproken dan wanneer zij thuis zijn. Wanneer hun man thuis is, is er geen ruimte om hier openlijk over te spreken. Thuis is het een taboe om hier over te spreken, terwijl hier buitenshuis wel over gesproken wordt en uiten zij hun kritiek. Dit geldt ook over keuzes zoals anticonceptie of de polygamische keuzes van de man.

Hier komt ook het multi-situationele en transformatieve karakter van hun perceptie van gendergelijkheid en rechtvaardigheid naar voren. Binnenshuis zijn er nog strikte traditionele normen en waarden van hoe je je als vrouw hoort te gedragen, terwijl buitenshuis deze verwachtingen minder strikt zijn. Hierdoor kunnen zij binnenshuis hun situatie niet hetzelfde beoordelen als buitenshuis. Hier schuilt ook in dat zij, door toch een goede vrouw te zijn, zich ook willen conformeren aan de heersende normen en waarden. Gelijkheid en rechtvaardigheid zijn belangrijke referentiekaders om je eigen situatie te beoordelen. De situatie waarin zij zitten op een bepaald moment zorgt voor een verandering in hun perceptie van gelijkheid en rechtvaardigheid. Ik loop op het strand met Maam en vraag haar hoe zij denkt over polygame relaties.²⁰ Zij vertelt dat ze het niet erg zou vinden om de tweede of derde vrouw te zijn, mits haar man haar wel kan onderhouden. Armoede zorgt hier wel voor een transformatie binnen hun beoordeling van wat rechtvaardig is. Dat hij bij een andere vrouw woont maakt haar dan niet uit. De getrouwde vrouwen denken hier anders over. Zij hadden een man gewild die zij zelf hadden uitgekozen en met wie ze ook gelukkig zijn. Een man moet haar dan ook aandacht geven, zegt Kaddy met een afkeurende blik. Haar man doet dat niet.

*"He lives with his second wife. I have to take care of the children and provide for them. He threatens her good and me not."*²¹

Zij willen ook gelijk worden behandeld als de andere vrouwen met wie hun man getrouwd is, dat is voor hun rechtvaardig.

4.2 Dubbele last

'Het is half negen in de ochtend en één voor één druppelen de vrouwen binnen bij de fruitstal aan het strand. Met kinderen op hun rug gebonden en fruit op hun hoofd komen ze druk

---

²⁰ Interview Jara, 17-03-2014, Serrekunda

²¹ Interview Haidy, 19-03-2014, Serrekunda

*pratend binnen. Ze kleden zich om en de dag begint. Er wordt eten gekookt, gelachen, gepraat en ruzie gemaakt. Sommige vrouwen gaan slapen, anderen maken schoon. De kleine kinderen worden verschoond op de werkbank en worden vervolgens aan één armpje opgetrokken en op de rug van de moeder gelegd en vastgebonden met een deken.'*²²

Zo begint de dag voor de vrouwen die bij de fruitstal werken. Ik ga Sera helpen koken, ik merk op dat ze wel veel dingen doen die zij thuis ook doen. Ze zegt dat dit voor haar ook voelt als thuis, ook al is het haar werk.²³ Toch ervaren al mijn informanten deze dubbele last, die bestaat uit huishoudelijke taken en werken buitenshuis, wel als een zware taak. Zij hebben hierin geen keus, hun financiële toestand staat het niet toe om thuis te blijven. Ze hebben niet alleen de taak om het huishoudelijke onbetaalde werk te verrichten, maar ook om buitenshuis betaald werk te verrichten. Van jongs af aan hebben zij hun moeder geholpen op het land. Zij werken 6 à 7 dagen per week en zullen alleen niet komen als er iemand ziek is of als er een ceremonie is. In Gambia worden veel ceremonies gegeven, de belangrijkste zijn wanneer iemand trouwt, sterft of een naamceremonie van een pasgeboren kind. Dit zijn belangrijke gebeurtenissen en de hele gemeenschap komt vervolgens lang. Het werk is dus een symbolisch tweede huishouden geworden. Deze vrouwen trekken hiermee eigenlijk een deel van het publieke leven terug naar de private sfeer. Het werk wordt wellicht gedefinieerd als huishouden om zo toch te kunnen voldoen aan de heersende genderideologieën in een context van armoede (Ridgeway, 1991). Armoede dwingt hen om uit het genderverwachtingspatroon te stappen, maar deze vrouwen laten zien dat zij wel degelijk agency hebben om toch te voldoen aan de verwachtingen die horen bij het zijn van een goede vrouw. De huishoudelijke taken thuis worden deels opgevangen door de andere vrouwen die binnen de compound wonen. De familie, die Aldous (1962:6) aangaf als sociaal beschermingssysteem, is ontzettend belangrijk. Deze dubbele last wordt deels overgedragen aan de andere vrouwelijke familieleden.

Vrouwen gaan ten eerste voor het financiële aspect werken. Deze vrouwen zijn gaan werken, omdat ze geld nodig hadden.²⁴ Arbeid moet vrouwen economisch onafhankelijk maken (Kulkarni, 2011), maar de arbeid die de niet-opgeleide vrouwen in Gambia uitvoeren genereert een ontzettend laag inkomen. Zij kunnen hiermee niet economisch onafhankelijk

---

²² Vignet, 26 januari 2014, Kololi

²³ Informeel gesprek, Oley 27 maart 2014, Kololi

²⁴ Interview Fatima, 24-0-2014, Senegambia;
Interview Kaddy, 26 -02-2014, Kololi;
Interview Isatou, 03-03-2014, Kololi

worden, maar zij genereren toch een klein inkomen. Dit is een onderdeel van hun werk wat op kleine schaal kan bijdragen aan hun sociaaleconomische status (Bourdieu, 1986). Het werk wat zij doen brengt financieel gezien niet veel op, maar aan de andere kant heeft het werk ook een sterke symbolische waarde waarin het belang van hun netwerk naar voren komt. Dit is ook een belangrijk onderdeel van sociaaleconomische status.

Naast het financiële aspect wat de eerste stap is om te gaan werken, is de symbolische waarde van werken ook belangrijk. Op de verschillende plekken waar ik aan het observeren was, bestond de dag voor meer dan driekwart uit ‘huishoudelijke taken uitvoeren op het werk’ of praten met de medecollega’s. De momenten waarop daadwerkelijk gewerkt en geld verdiend wordt zijn maar gering. Hieruit blijkt dat het werk ook een sterke symbolische kant heeft en dat het binnenkrijgen van geld niet altijd bovenaan staat. Het werk biedt een plek om je zorgen en problemen kwijt te kunnen. Zoals Haidy ook zei:

“Many women, many problems.”²⁵

Veel problemen worden op het werk besproken en ze geven elkaar hierin advies. Isatou vertelde mij ook dat de andere vrouwen haar advies geven wanneer ze niet overweg kan met haar schoonfamilie of met haar partner. Ze praten hier dan uitgebreid over en iedereen geeft zijn mening. Deze symbolische waarden worden vooral ontwikkeld door het sterke netwerk wat de werkplek hen biedt.

4.3 Vrouwen netwerken

Deze symbolische kant uit zich in het ontstaan van sterke netwerken tussen deze vrouwen. Netwerkvorming is een belangrijk onderdeel van het dagelijkse leven voor deze vrouwen. Het opbouwen van social capital is een onderdeel van hun overlevingsstrategie (Putnam, 1993). Een netwerk creëert een omgeving van vertrouwen waardoor er reciprociteit kan ontstaan. Deze vrouwen zijn onderdeel van verschillende soorten netwerken. Deze netwerken bestaan vaak uit alleen maar vrouwen en vormen zich op plekken waar vrouwen samen komen. Dit kan een netwerk door middel van hun werkplek zijn, maar ook een netwerk wat ontstaat door de vele ceremonies die worden gehouden.

De arbeidsplaats is een belangrijke plek waar netwerken worden gevormd. Al mijn informanten werken op plekken waar vaak alleen maar vrouwen of enkele mannen

---

²⁵ Interview Haidy, 03-03-2014, Senegambia

aanwezig zijn. Zij werken vaak zelfstandig, maar vormen samen toch een team. Op een dag kwam ik langs de fruitstal en wilde gelijk wat fruit meenemen. Kaddy was mijn vaste fruitvrouw, want iedereen heeft zijn vaste klanten. Kaddy was alleen niet aanwezig, maar Isha hielp mij. Ik dacht dat dit voor ruzie zou zorgen, maar dit is juist hoe zij werken. Isha neemt het geld aan en geeft dit weer aan Kaddy. Wanneer iemand niet aanwezig kan zijn op haar werk, zal het werk van die persoon worden uitgevoerd door andere vrouwen mits de vorm van arbeid dit toelaat. Op de meeste plekken waar deze niet-opgeleide vrouwen werken, zijn zij omringd door vrouwen. Een sterk netwerk buitenshuis zal voor hen niet snel gebaseerd zijn op een gevarieerde samenstelling van mannen en vrouwen. Buitenshuis socialiseren zij vooral met vrouwen, dit kan een manier zijn om toch aan de heersende gendernormen te blijven voldoen. In de privésfeer socialiseren zij ook vaak vooral met vrouwen, omdat zij samen de huishoudelijke taken uitvoeren. Dat dit netwerk voor henzelf ontzettend belangrijk is uit zich bijvoorbeeld bij de fruitstal in het dragen van dezelfde kleding en je ziet vaak groepen vrouwen bij elkaar zitten. Vrouwen delen dus vaak dezelfde 'ruimte'. Vrouwen onderling vormen een ontzettende sterke groep. Dit zag ik ook terug op de tuinen van Claudette. De vrouwen die hier een eigen tuin hebben hadden speciaal, ondanks dat ze ontzettend weinig geld hebben, allemaal dezelfde jurk gekocht. Als ze elkaar dan op straat tegenkomen worden ze gelijk herinnerd aan hun netwerk, ze horen ergens bij. Arbeid biedt in deze gevallen een sterk sociaal netwerk wat zorgt voor een verbetering van hun sociaaleconomische positie (Woolcock & Narayan, 2000).

Een ander belangrijk onderdeel van netwerkvorming vindt plaats op de ceremonies die worden gehouden. Trouwen, begrafenissen of naamceremonies zijn de belangrijkste en komen het meeste voor. Wanneer er een naamceremonie is of er wordt iemand begraven zijn er altijd veel meer vrouwen aanwezig dan mannen. Mannen zijn hier ook zeker aanwezig, maar voor vrouwen is het een grotere verplichting. Vrouwen worden gezien als diegene die hun rouw moeten tonen of hun vreugde moeten uiten, dit is ook weer een onderdeel van het genderverwachtingspatroon van vrouwen. Op 6 april ging ik mee met een deel van de vrouwen van de fruitstal naar een naamceremonie van de schoondochter van Kebbeh.²⁶ Zij werkt ook bij de fruitstal. Alle mannen zitten aan het begin in een klein groepje bij elkaar. Vervolgens gaan wij gezamenlijk in een hoek van de binnenplaats zitten, we krijgen eten en er komt een boekje met een schriftje langs. Ik vraag of de mannen en vrouwen nooit bij elkaar

---

²⁶ Participerende observatie, 06-04-2014, Serrekunda

zitten. Nee de mannen zitten niet bij de vrouwen, dit feest is vooral voor de vrouwen. Iedereen geeft om de beurt geld en er wordt wat in het boekje gekrabbeld.

"You also want to give something?"

Ik vraag mij af aan wie? Wanneer je naar al die naamceremonies, huwelijken en begrafenissen gaat kom je vaak dezelfde mensen tegen en het is de bedoeling dat je geld geeft. Dit geld zorgt ervoor dat de persoon die het feest organiseert een financiële bijdrage krijgt voor alle kosten van het feest en voor het dagelijkse leven. In het vervolg zullen deze mensen ook bij jou langskomen en geven zij jou ook een bedrag. Mijn naam werd ook genoteerd. Deze vorm van reciprociteit, die Putnam (1993) noemt als gevolg van een sterk netwerk, is ontzettend belangrijk. Door middel van deze financiële reciprociteit creëren zij financiële zekerheid en ontstaat er een sociaal vangnet. Dit heeft ook weer tot gevolg dat hun sociaaleconomische status verbetert. Door middel van dit netwerk verbeteren hun materiële omstandigheden en ontwikkelen ze een gevarieerde samenstelling van netwerken waardoor ze in een betere positie komen om armoede en kwetsbaarheid te bestrijden (Woolcock & Narayan, 2000).

Het netwerk biedt ook een plek om hun eigen situatie te beoordelen en dit te verwoorden als onrechtvaardig of rechtvaardig. Hier is nog een sterke discrepantie tussen hoe deze vrouwen zich thuis gedragen en wat zij buitenshuis zeggen. Dat dit netwerk buitenshuis en de ideeën die ze daar uiten en de waarden die nog thuis heersen niet altijd met elkaar stroken laat het volgende voorbeeld zien. Op de tuinen van Claudette werd een project gestart om deze vrouwen langdurige anticonceptie te geven zodat ze voor 5 jaar geen kinderen zullen krijgen.²⁷ Dit zou zeker een verbetering zijn voor hun kwaliteit van leven, want vrouwen krijgen veel kinderen. Toen zij dit een half jaar geleden aankartte was iedereen uitzinnig van blijdschap en in de tijd die volgde konden ze het nergens anders over hebben. Tijdens een voorlichtingsmiddag werd er gepraat over de gevolgen, maar ook of ze het hun man gingen vertellen of niet. Heel veel vrouwen wilden het zeker doen en wat hun man vond maakte hen helemaal niks uit. Juist door dit sterke netwerk werd hen een kans geboden om hier over te praten. Na deze middag kon iedereen er over nadenken en zich gaan inschrijven. Na een paar weken hadden nog maar drie vrouwen zich aangemeld van de vierenvijftig. Vervolgens ben ik teruggegaan met Maam, een medewerkster van Care for Natural, om uit te zoeken waarom er

---

²⁷ Aantekeningen, 11-04-2014, Mariamakunda

zo'n tweedeling is in wat ze zeggen en wat ze doen. Uiteindelijk bleek dat deze vrouwen toch bang waren om hier openlijk over te praten, omdat ze bang zijn dat iemand het uit de buurt hoort en het doorvertelt aan hun man. Hun mannen zullen het hier niet mee eens zijn. Binnenshuis is er nog een sterke traditionele gedachte over hoe de rollen verdeeld zijn. Deze discrepantie tussen wat deze vrouwen thuis doen en zeggen en wat zij buitenshuis zeggen laat zien dat empowerment fragmentarisch en multidimensionaal is. Dit sluit aan bij de definitie die Page en Czuba (1999) geven van het begrip empowerment. Het netwerk is wel de eerste plek waarbij empowerment zichtbaar wordt. Hierdoor is voorafgaand aan empowerment een veilig netwerk nodig. Vrouwen die geen sterk vrouwen netwerk door middel van werk hadden, omdat zij alleen werkten, hadden minder het gevoel dat zij hun situatie wilden veranderen. Zij hadden geen klankbord van vrouwen.

4.4 Fragmented empowerment

Ik heb laten zien dat vrouwen zich in verschillende sociale samenstellingen en dimensies bewegen. Hierdoor is empowerment niet een vaststaand gegeven maar een concept wat fluctueert door verschillende dimensies en is zeker context afhankelijk.

Empowerment is nog niet zichtbaar in de privésfeer van deze Gambiaanse vrouwen. Dit komt omdat er sterke traditionele gedachten bestaan over de rollen die de vrouwen moeten vervullen. Toch bestaat er wel een verschil met wie zij zich in dit huishoudelijke domein begeven. Atoufa geeft aan dat wanneer haar man er niet is, zij meer tijd voor zichzelf heeft en zich vrijer beweegt.²⁸ Het is een proces wat continu verandert en aangepast wordt en het beweegt zich door verschillende sociale domeinen op verschillende niveaus (Malhotra & Mather, 1991:599). Toch betekent dit niet dat ze totaal geen controle ervaren op alle gebieden binnen het huishouden. Het geld wat zij verdienen houden ze zelf en ze zorgen er ook voor dat de taken onderling verdeeld worden. Wanneer zij echter verandering zouden willen zien, is het niet mogelijk om dit te bespreken. Er is op zekere hoogte sprake van veranderende opvattingen over bijvoorbeeld partnerkeuze of anticonceptie, maar deze veranderingen zijn nog zo klein en breekbaar dat deze nog niet doorgezet worden. Dit valt ook samen met de beoordeling die zij zelf geven over hun situatie.

Er is sprake van een diversiteit binnen de ervaring van gendergelijkheid en rechtvaardigheid. Dit spreekt het idee van Turner tegen dat er een algemene waarheid zou zijn die algemeen toepasbaar is (Turner, 1997:273). Baker geeft dit aan als het grijze gebied, wat

---

²⁸ Interview Atoufa, 05-03-2014, Kololi

veel verschillende opvattingen over gendergelijkheid en rechtvaardigheid bevat (Baker, 2006:2). Dit grijze gebied heb ik geprobeerd te duiden voor deze vrouwen door te focussen op het verschil tussen binnenshuis en buitenshuis en de invloed van genderverwachtingspatronen. De ideeën die deze vrouwen over gendergelijkheid hebben hangen erg samen met de traditionele ideologieën die hun leven invulling geven. Wanneer men naar empowerment kijkt is het ontzettend belangrijk om te bekijken hoe zij gendergelijkheid ervaren en hoe zij hun situatie beoordelen, of zij bepaalde situaties rechtvaardig achten of niet. Er kan gezegd worden dat deze vrouwen nog niet empowered zijn, maar wanneer jij je situatie niet als ongelijk of onrechtvaardig acht, dan is er geen behoefte om je situatie te veranderen. Zij halen kracht en zekerheid uit hun situatie en dit is niet aan mij om hier een ander waardeoordeel aan te hangen. In dit empirische hoofdstuk heb ik getracht de overtuigingen en verwachtingspatronen te begrijpen in de eigen culturele, materiële en historische context. (Turner, 1997:275; Spiro, 1986).

5. De strijd tussen empoweren en verwachtingspatronen

door Caitlin Stok

Vignet 15-03-2014: Weekend in Gambia

Zaineb is druk in de weer met de kinderen wassen, insmeren en aankleden wanneer ik te vroeg binnenkom, maar gastvrij word ik onthaald. “Zie je, zelfs als je niet aan het werk bent, ben ik nog druk bezig,” zegt ze terwijl ze druk achter haar kinderen aan loopt die in het huis rondrennen. “Aisha! be careful!” Zaineb woont samen met haar man en twee kinderen in een huurwoning bestaande uit een woonkamer, twee slaapkamers en in de achtertuin bevindt zich in een schuurtje de keuken. Het is klein, maar Zaineb heeft het opgeleukt met foto’s, gordijnen en bloemen. Ze veegt nog snel de vloer een beetje aan voordat ze op de bank neer ploft, omdat ze de hele ochtend al bezig is geweest. Terwijl de kinderen nog druk rondrennen praat ik met Zaineb over haar werk. “Ik ben er bij gaan werken omdat het aansluit bij mijn studie en je zal toch geld moeten verdienen.” Maar al snel stopt ons gesprek, omdat haar man zo thuis komt en we de lunch moeten voorbereiden. Ze pakt de kinderen, vraagt of ik haar wil helpen en met zijn vieren lopen we door een smal gangetje naar de achtertuin. Het is een kleine tuin met een klein schuurtje en een hoge muur. Midden in de tuin staat een magere oude vrouw die bezig is met het wassen van de kleding, waarna ze het vervolgens uithangt aan de waslijn. “Wie is zij?” vraag ik. “O zij, Samba, ik betaal haar om de was te doen. Ze wast en ze strijkt, ze komt altijd op zaterdag en dan doet ze het voor me. Ik heb daar echt geen tijd voor,” zegt ze nonchalant. Terwijl Zaineb begint met koken komt haar man thuis, hij begroet mij en zijn vrouw vriendelijk en neemt de kinderen van Zaineb over die blij zijn om hun vader te zien. Zaineb en ik zitten ruim 2 uur in het schuurtje op een klein houten krukje wat niet comfortabel zit. We praten over het leven in Gambia en zij stelt vragen over het leven in Nederland. Wanneer ze er achter komt dat ze nog wat ingrediënten mist voor het eten roept ze haar man, “Abdou, kan jij nog wat mosterd halen?” Chicken yassa staat op het menu, een gerecht wat bestaat uit, kip rijst, wat groentes en een saus met als hoofdingrediënt mosterd. Abdou haalt de mosterd, en wanneer Zaineb klaar is met koken, gaan we op de veranda zitten voor de lunch, Zaineb, Abdou de kinderen en Samba. Wanneer we net willen eten plast Aisha in haar broek, Abdou loopt snel met haar naar binnen. In de achtertuin wast hij haar en al snel zijn ze terug zodat we echt kunnen beginnen met eten.

Zaineb, die doordeweeks bij telecombedrijf Africell werkt, benoemt dat ze het moeilijk heeft om haar huishoudelijke taken te doen naast haar baan. Echter heeft Zaineb de mogelijkheid

om anderen te betalen voor huishoudelijke taken, en heeft ze een man die haar helpt in het huishouden. Ze benoemt dat niet alle vrouwen in Gambia deze mogelijkheid hebben. Zaineb heeft deze mogelijkheid doordat ze door middel van haar baan geld verdient, ze kan zelf beslissen wat ze met het geld doet, waardoor ze iemand kan inhuren.

Voor mijn informanten heeft hun betaalde arbeid verschillende betekenissen, zo zal blijken uit dit hoofdstuk. Er zal naar voren komen dat door middel van hun betaalde arbeid zij een ontwikkeling van empowerment doormaken. Ten grondslag van hun betaalde arbeid ligt hun educatie. Volgens Jejeebhoy (1995) is het voor sommige vrouwen lastig om meer autonoom te worden doordat zij vast zitten in traditionele structuren. Traditionele normen en waarden bestaan al heel lang, en ze bieden structuur in een samenleving. Dit zal ook naar voren komen bij de vrouwen die centraal staan in het hoofdstuk, zij proberen een tussenweg te vinden tussen de traditionele normen en waarden en empowerment.

Door middel van de betaalde arbeid die mijn informanten verrichten verwerven ze hun eigen inkomen. Ik zal laten zien dat ten grondslag aan de baan die ze krijgen hun opleiding ligt. Door de baan die ze krijgen kunnen ze hun eigen inkomen genereren en hebben ze de mogelijkheid om een verandering te weeg te brengen in het huishoudelijke domein. Vervolgens zal ik behandelen dat door middel van de baan er een verandering optreedt in de traditionele rolverdeling binnen het Gambiaanse huishouden. Met de verandering in de rolverdeling gaat ook de verandering in de percepties van gendergelijkheid en rechtvaardigheid gepaard. Deze verandering in percepties zal als een rode draad door het hoofdstuk lopen.

5.1 Scholing en arbeid

Ten grondslag aan de betaalde baan die de vrouwen krijgen ligt de mate van educatie. Doordat ik mij in dit onderzoek gericht heb op de opgeleide vrouw speelde de studie een belangrijke rol. Educatie speelt namelijk een belangrijke rol bij de sociaaleconomische status. Bourdieu (1986) benoemt dat de sociaaleconomische status wordt verhoogd door materiële omstandigheden, de vaardigheden en kennis en het sociale netwerk van een individu. Door middel van educatie kunnen deze aspecten ontwikkeld worden.

De vrouwen in het onderzoek hebben allemaal de basisschool, middelbare school en een extra opleiding gehad van ten minste twee jaar. Veel vrouwen in Gambia krijgen echter niet de kans om hun school af te maken, dus wanneer ze hun studie af maken is dit bijzonder. De ouders betalen namelijk eerst het schoolgeld van de jongens, omdat die vanuit de

traditionele patrilineaire lijn gezien in de familie blijven (Foster, 2000:56). De vrouw gaat bij de familie van haar man wonen, waardoor de investering in haar verloren gaat. Doordat het voor veel vrouwen niet mogelijk was om hun scholing af te maken, vond ik het belangrijk om er achter te komen hoe zij toch hun scholing hebben afgemaakt. Ze geven allemaal aan dat ze veel steun hebben gehad van hun ouders. Zo vertelde Madam, een werknemster bij het Medisch Gezondheidscentrum van de afdeling voedselcontrole het volgende;

“During my high school they were always there for me, providing all the things that I need for schooling and everything.”²⁹

Door deze steun werd haar de tijd geboden die ze nodig had om te kunnen slagen voor haar studie. Ook kreeg zij de financiële steun net als anderen die ze nodig had.³⁰ Andere vrouwen waarvan de ouders niet de financiële middelen hadden vonden een sponsor om financieel te helpen. Wanneer dit niet mogelijk was, konden goede studenten aanspraak maken op een beurs.³¹ Door middel van hun educatie hebben ze hun vaardigheden en kennis ontwikkeld waardoor ze aanspraak hebben kunnen maken op een betere baan.

De betekenis van de betaalde baan die voortkomt uit hun educatie heeft vaak een diepere betekenis dan alleen het financiële aspect. Hoewel de vrouwen benoemen dat ze geld moeten verdienen om leuke en noodzakelijke spullen te kopen, worden er ook ideologische redenen aangedragen. Apple, die ook bij het Medisch Gezondheidscentrum werkt, maar dan op de afdeling HIV/Aids heeft in Londen gestudeerd en benoemt als belangrijkste aspect van haar werk dat het land ontwikkelt.

“It is very important, especially in The Gambia. We need young scientist, not even young, we just need scientist, it’s important for us to come back and work for our country. For development.”³²

Niet alleen Apple benoemde het belang van ontwikkeling voor Gambia, ook Jady de coördinator van FAWEGambia die in de Verenigde Staten heeft gestudeerd benoemde dit.

---

²⁹ Interview Madam, 26-03-2014, Kotu

³⁰ Interview Madam, 26-03-2014, Kotu; Interview Zaineb, 06-04-2014, Manjai kunda;
Interview Nyima, 03-04-214, Kotu

³¹ Interview Madam 26-03-2014, Kotu

³² Interview Apple, 03-03-2014, Kotu

“First of all I love what I am doing, and second I feel my contribution is needed, to support these girls, make sure these girls are going to school. To make sure women are empowered.”³³

Het belang van ontwikkeling komt alleen naar voren in de antwoorden van de vrouwen die in het buitenland gestudeerd hebben. De vrouwen die in Gambia hebben gestudeerd betrekken de gevolgen van het werk meer op zichzelf, zoals het geld wat ze er mee verdienen, of het gebruiken van hun kennis wat ze hebben opgedaan tijdens hun studie.³⁴ Het verschil in niveau van opleiding heeft ook gevolgen op de betekenis die de vrouwen aan hun werk geven. Zo kwam uit de interviews en informele gesprekken naar voren dat de vrouwen op de universiteit meer ideologische antwoorden gaven, terwijl het voor de vrouwen die een lagere vervolgoopleiding hebben gedaan meer een financiële noodzaak is. Deze financiële noodzaak komt vaak voort uit het feit dat veel vrouwen voor hun werk naar de stedelijke gebieden verhuizen. Hierdoor kunnen ze niet meer bij hun extended familie wonen, waardoor ze alleen met haar gezin woont. Doordat ze alleen met hun nucleaire familie woont, wordt deze belangrijker en ontstaat er meer sociale en economische onafhankelijkheid (Aldous, 1962:6; Foster, 2000:56). Hoewel niet alle vrouwen alleen met de nucleaire familie wonen is het financiële aspect wel belangrijk, omdat de vrouwen die nog wel met de extended familie wonen van plan zijn om een eigen huis te kopen buiten de compound. Het is daarom belangrijk om geld te sparen, maar dit is moeilijk doordat er niet zoiets bestaat als persoonlijk bezit in de compound en al het geld wordt dus gedeeld met de extended familie. Dit heeft te maken met het beschermingssysteem van de zwakkere en armen wat bestaat binnen de extended familie (Aldous, 1962:2). Echter wanneer de vrouwen niet meer bij hun extended familie wonen, kiezen ze er voor om hun familie financieel te steunen. Zo blijft het beschermingssysteem waarbij de zwakkere en armen worden geholpen nog intact, en blijft de extended familie nog belangrijk. Er kan dus niet gezegd worden dat de banden met de extended familie heel erg afnemen, de extended familie blijft een thick tie (Putnam, 1993). Zaineb heeft haar familie ook nog erg geholpen terwijl ze niet meer bij haar extended familie in de compound woont.

---

³³ Interview Jady, 27-03-2014, Kanifing

³⁴ Interview Madam, 26-03-2014, Kotu; Interview Nyima 03-04-2014, Kotu

“Yeah I buy food for my mother, and all the furniture in her house, I bought it. I bought the TV, the couch, her bed, everything. But now I have my own family I have more responsibilities, I try to help her still, but it is difficult.”³⁵

Ook al stellen Adler e.a. (1991:47) dat door een baan de sociaaleconomische ontwikkeling toe neemt hoeft dit dus nog niet zo te zijn, want de banden met de extended familie blijven belangrijk.

In Gambia wordt gesteld dat de man een dominantie positie inneemt (CIAM, 2010:2), dit blijkt ook op het werk van Catherine, die als enige vrouw bij een internationale noodhulp en ontwikkelingsorganisatie werkt.

“As a women when you speak here, I am the only women in the office her. Sometimes it is difficult when you speak, people do not take your words seriously. Except when they come to see the reality than is the time that they admit it.”³⁶

Ze stelt dat er op haar neer wordt gekeken, doordat ze een vrouw is en daardoor geen verstand van zaken zou hebben. Hierbij benoemt ze ook dat ze nog jong is, waardoor ze er geen verstand van zou hebben. Dit is volgens Catherine een zwak argument, omdat ze een studie heeft gevolgd waardoor ze er wel degelijk de nodige kennis heeft. Gelijkheid heeft daarom volgens Catherine meer te maken met kennis dan met sekse. Andere vrouwen gaven aan dat zij en hun mannelijke collega's gelijk aan elkaar zijn wanneer het aankomt op hun werk. Echter tijdens participerende observatie op het werk van Maria en Nyima die bij een immigratiebureau werken, zag ik wel dat de vrouwen al het werk deden, terwijl de mannen buiten zaten of tv keken. Vanuit de notie van Wilcox en Nock (2006:1326) zou dit kunnen komen door de culturele ideeën die bestaan omtrent de verplichtingen van vrouwen. Toen ik later aan de supervisor vroeg waarom het kwam dat de vrouwen zoveel meer werk doen dan de mannen, sprak hij met lovende woorden over Maria en Nyima dat zij de beste van allemaal zijn, waardoor hij graag met hen werkt.³⁷ De verdeling heeft dus te maken met de kwaliteit van het werk wat afgeleverd wordt. Madam vertelde dat er nooit gendergelijkheid zou bestaan, omdat het gewoonweg niet mogelijk is. Zelfs vrouwen zouden niet gelijk kunnen zijn, omdat er zoveel verschillen zijn tussen mensen. Er moeten wel gelijke kansen zijn en zij

---

³⁵ Interview Zaineab 15-03-2014, Manjai Kunda

³⁶ Interview Catherine 20-03-2014,

³⁷ Aantekeningen 09-04-2014, Kotu

denkt dat die er tegenwoordig wel zijn voor jongens en meisjes in het onderwijs.³⁸ Toen wij samen op een middag van het terrein afliepen bij het Medisch centrum werd ze door een mannelijke collega aangesproken, omdat ze iets niet had opgeruimd. Dit was alleen bij een andere afdeling, waardoor ze zei dat het niet haar verantwoordelijkheid was. Even later zegt ze dat hij niet zo tegen haar hoeft te praten, want zij is niet minder dan hij. Er wordt dus bij haar ook wel licht op haar neergekeken maar binnen haar eigen afdeling benoemt ze dat alles wel gelijkwaardig is tussen de mannen en vrouwen.

Terwijl nog niet veel vrouwen een betaalde baan hebben wordt er niet raar van op gekeken wanneer vrouwen wel een baan hebben. De partners vinden het ook fijn dat de vrouwen een baan hebben, want doordat ze vaak samen in de stad wonen moeten ze samen de huur betalen en zorgen voor de kinderen. Het antwoord wat Nyima gaf op de vraag wat haar man van haar baan vindt, komt overeen met dat van andere vrouwen.

“He has no problem with it, as far it is a noble job, I’m earning money. I’m solving my problems.”³⁹

De notie van een ‘noble job’ is een belangrijk aspect in het empoweren voor de verschillende vrouwen. Vanuit de theorie van empowerment wordt vaak gesteld dat door middel van arbeid vrouwen meer controle krijgen over hun eigen leven (Page & Czuba, 1999). Echter spelen er meer factoren mee bij de mogelijkheid om te empoweren. In Gambia zijn tradities namelijk nog erg belangrijk. Zo willen de meeste vrouwen graag voldoen aan het idee wat bestaat omtrent ‘een goede vrouw zijn’. Hieronder valt dat een vrouw de huishoudelijke taken moet verrichten. Wanneer een vrouw gaat werken is er minder tijd voor de huishoudelijke taken en zou zij de status van een goede vrouw kunnen verliezen. Dus terwijl een vrouw de mogelijkheid heeft om te empoweren door middel van haar werk, wil zij ook blijven voldoen aan verwachtingspatronen die heersen in de samenleving (Ridgeway, 1991). Ze zal daarom binnen haar werk ook rekening houden met de verwachtingen die heersen. Zo hebben de meeste vrouwen een zorgzame baan, of een waarbij het belang van het land voorop staat. De notie van een ‘noble job’ wordt ook breder. Zo vertelde Joanna de eigenaresse van een hotel mij dat er vroeger erg neergekeken werd op vrouwen die in de

---

³⁸ Interview Madam 26-03-2014, Kotu

³⁹ Interview Nyima, 03-04-2014, Kotu

horeca werken, terwijl dat nu in de samenleving een geaccepteerd beroep is. Je ziet nu ook veel vrouwen die in de horeca werken.⁴⁰

5.2 Financiën

Door middel van de baan die de vrouwen hebben verdienen ze een eigen inkomen. Door dit inkomen kunnen ze spullen voor zichzelf kopen, maar veel van het inkomen wordt ook gebruikt om samen met haar man het gezin te onderhouden. Zaineb benoemde dat ze samen met haar man de huur betaalt en zorgt dat haar kinderen naar school kunnen gaan. Bij een van mijn bezoeken bij Zaineb en Abdou vertelden ze dat ze op het moment bezig zijn om geld te sparen voor een nieuwe tv.⁴¹ Dit is een gevolg van de baan die Zaineb heeft. Traditioneel gezien is het namelijk de verantwoordelijkheid van de man om zijn gezin te voorzien van de spullen die nodig zijn. Er vindt dus een verandering plaats in de traditionele rolverdeling binnen het huishouden. De zaken die nodig zijn in het huishouden worden nu ook met het geld van Zaineb gekocht. Zaineb heeft ook de mogelijkheid om zelf te kopen wat ze wil. Dit is niet alleen bij Zaineb zo maar ook bij andere vrouwen die ik heb geïnterviewd. Wat Nyima hierover zegt komt overeen met vele andere vrouwen;

“From my own money I buy everything. Clothes, groceries, nice things for myself and my kids.”⁴²

Nyima kan met haar eigen geld doen wat ze wil. Hoewel iedereen vast zit aan bepaalde verantwoordelijkheden, zo moet er huur betaald worden en de benodigdheden voor school, kunnen de vrouwen met de rest van het geld doen wat ze zelf willen. Ze beargumenteren dit door te benoemen dat zij voor het geld werken en er daarom zeggenschap over hebben.⁴³ Bij dit financiële aspect kan dus worden aangenomen dat ze empoweren. Het gaat er namelijk om of een persoon meer controle krijgt in zijn of haar leven (Page & Czuba, 1999). Doordat een vrouw eigen financiële middelen heeft, kan zij zelf keuzes maken in wat ze zou willen kopen. Traditioneel gezien krijgen vrouwen van hun man fishmoney, met dit geld moeten ze voedsel kopen en de andere spullen die nodig zijn. Dit geld voldoet net aan wat er nodig is. Door hun eigen geld hebben ze nu de mogelijkheid om meer spullen te kopen waarvan ze zelf denken dat het nodig is. Bij de grotere uitgaves overleggen de partners wel of

---

⁴⁰ Interview Joanna, 21-02-2014, Kololi

⁴¹ Informeel gesprek Zaineb en Abdou, 06-04-2014, Manjai Kunda

⁴² Interview Nyima, 13-03-2014, Old Jeswang

⁴³ Interview Nyima, 13-03-2014, Old Jeswang; Interview Madam 03-03-2014, Kotu; Interview Jady 05-03-2014, Kanifing

ze het kopen of niet, omdat ze allebei gebruik van zullen maken en het ook samen betalen.⁴⁴ Doordat ze er samen gebruik van maken vinden de vrouwen het rechtvaardig. Doordat partners samen overleggen over de uitgaves verandert de traditionele rolverdeling wanneer het aankomt op het financiële aspect. Het komt namelijk vaak voor dat de man niet weet hoeveel zijn vrouw verdient. Bij de meeste vrouwen die ik heb geïnterviewd is dit echter niet het geval, doordat ze overleggen over de uitgaves, moeten ze van elkaar weten wat de inkomsten zijn. Echter bij twee vrouwen weten hun mannen niet wat ze verdienen. Een verklaring hiervoor kan zijn dat de vrouwen nog met andere familieleden wonen, hierdoor houdt men meer vast aan de tradities en de traditionele rolverdeling waarin de man kostwinnaar is. Er is daarom niet veel ruimte om van tradities af te wijken.

Toch kan er wel gezegd worden dat er bij deze vrouwen empowerment plaatsvindt. Zoals we in het theoretisch kader hebben benoemd bestaat empowerment uit verschillende componenten. Het is belangrijk om hier onderscheid in te maken, want waar sommige vrouwen financieel empowered zijn hoeven ze niet in andere domeinen empowered te zijn (Page & Czuba, 1999). De meeste vrouwen kunnen empoweren door middel van het geld wat ze verdienen. Door het geld kunnen ze zelf keuzes maken waardoor ze meer controle krijgen over hun leven. Doordat ze een drukke baan hebben is het moeilijk om het met de huishoudelijke taken te combineren. Door middel van het salaris kunnen de vrouwen mensen inhuren om de huishoudelijke taken te doen die zij anders moeten doen. Dit zijn vooral de huishoudelijke taken zoals strijken en de kleding wassen. Tijdens een interview gaf Madam aan dat ze strijken helemaal niet leuk vindt om te doen, en door de financiële middelen die ze nu heeft hoeft ze dit ook niet meer te doen, ze kan namelijk iemand inhuren.

“I have someone who does the ironing, because I don’t like it. I just hate it. I pay someone to do the ironing.”⁴⁵

Uit het vignet bleek al dat Zaineb het wassen van haar kleding en het strijken uitbestedt, omdat ze het hier te druk voor heeft. Een ander voorbeeld is van Jady, die twee huishouders in dienst heeft voor de huishoudelijke taken. Zij heeft deze huishoudsters omdat zij vaak weg van huis is. De vrouwen hebben allemaal hun eigen beweegredenen, en vanwege hun financiën hebben ze de mogelijkheid om dit te doen.⁴⁶ Hoewel de meeste vrouwen het

---

⁴⁴ Interview Maria, 09-04-2014, Kotu; Interview Jady 05-03-2014, Kanifing

⁴⁵ Interview Madam, 06-03-2014, Kotu

⁴⁶ Aantekeningen, 15-03-2014, Manjai Kunda; Interview Jady, 27-03-2014, Kanifing

wassen van kleding uitbesteden, zullen ze de taak van het koken niet snel uit handen geven. Uit de huishoudelijke taken ontlene ze hun status van goede vrouw, waarvan koken het belangrijkste is. Nyima vertelde lachend toen ik aan haar vroeg of haar man ook kan koken, dat deze taak echt alleen voor haar is.

“He helps me with everything in the household. Except cooking. And I would not expect it for him to do it, because it’s my job to cook.”⁴⁷

5.3 Huishouden

Door de banen die de vrouwen hebben veranderd hun financiële situatie en dit werkt door in het huishouden. In dit stuk zal duidelijk worden dat er een verschuiving plaatsvindt in het huishouden door de gevolgen die optreden door het werk.

Binnen mijn doelgroep was er niet een eenduidige samenstelling van de huishoudens. De helft woont in een compound waar alle broers met hun gezinnen wonen, de extended familie, en de andere helft huurt samen met haar partner een huis en woont daar met het gezin. Hoewel ik eerder benoemde dat de vrouwen verhuizen vanwege hun werk, wonen de vrouwen binnen een compound dicht bij hun werk waardoor verhuizen niet nodig is. In de compound hebben de gezinnen wel een eigen woning, maar er is veel interactie met de andere gezinnen. Zo gebeurt er veel op de binnenplaats waar iedereen bij elkaar komt, en eten de vrouwen binnen de compound samen, net als de mannen. De familie speelt ook een belangrijke rol binnen de verdeling van het eten koken. Er wordt onderling bepaald wie eten kookt, Nyima en Madam, die in een compound wonen, moeten in het weekend koken, omdat ze doordeweeks werken. De vrouwen die alleen met hun partner wonen nemen samen meer de zorg op van het huishouden. Dit kwam ik ook tegen bij de vrouwen in de compound. Bij een van mijn bezoeken bij Nyima zag ik dat terwijl zij aan het koken was, haar man met hun dochter aan het spelen was.⁴⁸ Hoewel binnen de compound vrouwen vaak hulp van elkaar krijgen met koken en schoonmaken, doet de man ook meer huishoudelijke taken. Dat de man meer helpt binnen het huishouden heeft te maken met een verschuiving in de traditionele rolverdeling. Deze verdeling vervaagt doordat de vrouw zich bevindt in de traditionele taak van de man. Een man moet het huishouden voorzien van alle zaken die nodig zijn, zoals voedsel, zeep en schoolgeld. Dit doet hij door geld te verdienen zodat dit alles gekocht kan worden. Echter doordat vrouwen nu door middel van hun baan ook een stabiel inkomen verdienen, kunnen ze helpen in het voorzien van de zaken die nodig zijn. Dit houdt in dat ze een deel van de

---

⁴⁷ Interview Nyima, 03-04-2014, Kotu

⁴⁸ Aantekeningen 13-03-2014, Old Jeswang.

mannelijke verantwoordelijkheid overnemen. De mannen proberen een weg te vinden binnen deze nieuwe taakverdeling, door hun vrouw te helpen met haar taken.

Hoewel de taakverdeling aan het verschuiven is benoemen de geïnterviewde vrouwen dat de huishoudelijke taken hun verantwoordelijk zijn. Zo is Maria hier heel duidelijk over;

“As a married woman it is my responsibility to do it. But he helps me in the household because I’m really busy with my job.”⁴⁹

Ook al is het de binnen de traditionele rolverdeling de taak voor de vrouw om de huishoudelijke taken te doen, helpen de mannen wel mee. Zaineb benoemt, net als andere vrouwen, dat ze het fijn vindt en dat het wat over zijn manier van denken zegt.

“If they don’t do it, it is fine. It’s just an understanding of helping her. It is not a force. It is a force for a woman, but not for a man.”⁵⁰

Zoals ook in het vignet naar voren kwam neemt Abdou veel de zorg van de kinderen op zich. Toen ik bij een van mijn bezoeken aan kwam lopen bij het huis was Abdou ook aan het voetballen met zijn zoon, zodat Zaineb even wat tijd had voor zichzelf.⁵¹ De traditionele rolverdeling verandert waarbij er wordt afgeweken van het verwachtingspatroon dat bestaat bij de verschillende genders (Eckert & McConnel-Ginnet, 2013:1). Echter willen de vrouwen de huishoudelijke taak van het koken behouden. Ze benoemen hierover dat ze er beter in zijn, waardoor ze die taak sterk naar zich toetrekken, maar hier ligt ook ten grondslag dat ze hier hun ‘goede vrouw zijn’ aan ontleen. Dat vrouwen beter zijn in de huishoudelijke taken wordt door culturele overtuigingen in stand gehouden doordat meisjes tijdens de opvoeding veel moeten helpen met de huishoudelijke taken terwijl de jongens kunnen spelen. De vrouwen die ik heb ontmoet leren hun zoons nu wel hoe ze moeten koken en schoon moeten maken met de redenatie dat ze toch voor zichzelf moeten kunnen zorgen,⁵² dit was toen zij jong waren niet zo.

Vanuit de interviews en de observaties blijkt dat er een verandering plaatsvindt. Vrouwen kunnen empoweren binnen het huishouden, maar dit gebeurt langzaam en er zullen

---

⁴⁹ Interview met Maria, 09-04-2014, Kotu

⁵⁰ Interview met Nyima, 03-04-2014, Kotu

⁵¹ Aantekeningen 16-02-2014, Manjai Kunda

⁵² Interview Zaineb, 15-03-2014, Manjai Kunda; Interview Jady, 05-03-2014, Kanifing; Interview Joanna 21-02-2013, Kololi

geen radicale veranderingen plaatsvinden. Dit komt doordat de normen en waarden in de samenleving heel belangrijk zijn. Hierdoor proberen de vrouwen een middenweg te vinden in het empoweren binnen het huishouden en de heersende tradities en verwachtingen. Dit verklaart waarom ze zo vasthouden aan het bereiden van eten, om zo toch nog te voldoen aan de verwachtingen. Dit sluit aan bij Jejeebhoy (1995) die benoemt dat tradities structuur bieden in een samenleving waarin iedereen zijn plek heeft. Deze structuur biedt veiligheid, wanneer je hier mee breekt ben je die veiligheid kwijt. De ongelijke verdeling binnen de huishoudelijke taken wordt dus gerechtvaardigd doordat de vrouwen vast willen houden aan de verwachtingspatronen die heersen in de samenleving.

De samenstelling van het huishouden verandert ook door de arbeid die de vrouwen verrichten. In het theoretisch kader gaven we al aan dat door de arbeidsmigratie de banden met de extended familie afnemen en dat de nucleaire familie belangrijker wordt (Aldous, 1962:6). Deze verandering treedt ook op bij veel van mijn informanten. Veel van de informanten zijn vanwege hun werk verhuisd naar de stad zodat ze dichterbij hun werk wonen. Hierdoor gaan ze zich vestigen in nucleaire families en nemen de banden met de extended familie af. Hoewel veel informanten niet meer met de extended familie wonen, benoemt Zaineb wel dat haar familie langskomt en dat ze haar familie vaak ziet tijdens ceremonies.

“Unless we have family over. Like now his brother and his wife are here. But roughly, we stay here together. But I don’t visit my family very often, because I am so busy with the job and my family. When there is a name ceremony you go there, just have fun.”⁵³

Vanwege de arbeid verandert de huishoudsamenstelling. Zo wonen er meer gezinnen niet meer met de extended familie, en ook de vorm van het huwelijk verandert. Waar er vroeger veel uithuwelijking plaatsvond binnen de polygamie, hebben de vrouwen nu de mogelijkheid om zelf hun partner te kiezen. Doordat ze de mogelijkheid hebben om zelf hun partner te kiezen, kunnen ze een partner kiezen die dezelfde ideeën heeft als zij. Wanneer hij open staat voor nieuwe ideeën en de traditionele rolverdeling is er ook meer ruimte voor de vrouw om te empoweren. Deze ruimte wijdt Madam aan het feit dat mensen meer bewust worden.

---

⁵³ Interview Zaineb, Manjai Kunda

“People are becoming more aware. People travel and are exposed and they see things happening. So obviously they will see other ideas.”⁵⁴

Door de ruimte die ontstaat hebben vrouwen de mogelijkheid om zelf hun partner te kiezen. Dit komt ook doordat ouders negatieve ervaringen hebben met polygamie en iets beters wensen voor hun kinderen.⁵⁵ Madam heeft haar verloofde ontmoet bij een bijeenkomst en Jady vertelde dat ze elkaar op school hebben ontmoet;

“We have met at a situational function after we have been going to church together.”⁵⁶

“I was in college, and he was in college too, and we had a mutual friend, and I went to visit the friend, and he went to visit her also. So that’s how we have met.”⁵⁷

Echter is één van de informanten wel uitgehuwelijkt, waardoor ik verschillende data kreeg over het idee omtrent uithuwelijken. Daarom heb ik aan mijn informanten gevraagd hoe dit zit.⁵⁸ Volgens mijn informanten was dit aan het veranderen, vooral in het stedelijke gebied, dit zou komen doordat ze in aanraking komen door de toegang tot het internet en de tv. Toen ik een keer langs ging bij Nyima en Maria op het immigratiebureau waren ze weer eens tv aan het kijken. Er werd in de ochtend naar het nieuws op de BBC gekeken. Er werd gesproken over verschillende oorlogen in de wereld, sport en vermissingen. Wanneer er ander nieuws was, werd hier over gediscussieerd door alle werknemers op het immigratiebureau. Ze verkondigden hun meningen en deelden hun visies. Wanneer ik met Madam op haar werk had afgesproken en er even geen proeven gedaan hoefden te worden, zat zij op een site waar de roddels gedeeld werden over de sterren. Ze zijn dus wel erg bezig met het internationale nieuws en de visies uit ‘het Westen’ komen binnen. Echter om harde conclusies te trekken is er meer onderzoek nodig.

Uit de bovenstaande empirische hoofdstukken is gebleken dat er niet gesteld kan worden dat iemand empowerment heeft of niet. Door verschillende aspecten te behandelen uit iemands leven, blijkt dat empowerment complexer is dan het in de sommige literatuur wordt

---

⁵⁴ Interview Madam, 26-03-2014, Kotu

⁵⁵ Interview Mumin, 11-02-2014, Kololi

⁵⁶ Interview Madam, 06-03-2014, Kotu

⁵⁷ Interview Jady, 05-03-2014, Kanifing

⁵⁸ Groepgesprek, 03-03-2014, Kotu

beschreven (Adler e.a., 1991:47). Daarom is het belangrijk om bij empowerment in acht te nemen dat het een multidimensionaal en sociaal proces is. Waar er bij de opgeleide vrouwen veel ruimte binnenshuis is om te empoweren, hebben de niet-opgeleide vrouwen ruimte om op hun werk te empoweren. De vrouwen verhogen hun sociaaleconomische status ook op andere manieren. Bourdieu (1986) benoemde dat er drie aspecten zijn om de sociaaleconomische status te verhogen. De opgeleide vrouwen kunnen hun status verhogen door middel van hun kennis en vaardigheden, waarbij de niet-opgeleide vrouwen hun sociaaleconomische status verhogen door middel van de netwerken die ze op hun werk hebben. Hoewel beide sociale groepen op hun eigen manier empoweren, ontstaat er niet veel gendergelijkheid. Deze genderongelijkheid wordt door beide sociale groepen gerechtvaardigd door de verwachtingspatronen en de normen en waarden die heersen in de samenleving. We zullen dit uitgebreider behandelen en duiden in het volgende stuk van de conclusie en de discussie.

6. Conclusie & Discussie

In dit onderzoek hebben wij getracht inzicht te geven in concepten als empowerment, arbeid, het huishouden en lokale percepties van gendergelijkheid en rechtvaardigheid in Gambia. Het is duidelijk geworden dat empowerment een ontzettend complex en zeker geen vaststaand begrip is. Page en Czuba (1999) gaven empowerment ook al weer als een multidimensionaal sociaal proces dat mensen helpt controle te krijgen over hun leven. Hoewel beide sociale groepen werken en een inkomen genereren, bevinden zij zich in totaal andere sociale en economische situatie. Hierdoor verloopt het empowermentproces ook niet hetzelfde. Hiermee laten wij zien dat empowerment een dynamisch en multidimensionaal proces is wat per sociale groep verschillend is. Uit onze empirie wordt duidelijk dat er verschillende factoren meewegen wanneer je kijkt naar empowerment binnen en buiten het huishouden.

In de huidige literatuur wordt de arbeidsparticipatie vaak in verband gebracht met empowerment van vrouwen (Adler e.a., 1991:47). Hier wordt echter geen aandacht besteed aan de educatie die vooraf gaat aan arbeid en de verschillende betekenissen die arbeid heeft. Voorafgaand aan bepaalde vormen van arbeid gaat een opleiding. Door middel van een goede educatie komen deze opgeleide vrouwen in contact met andere vormen van arbeid, zoals administratief werk. Voorheen deden vrouwen voornamelijk werk op het land of op de markt. De niet-opgeleide vrouwen bewegen zich nog steeds binnen deze arbeidssector. Opleiding heeft veel invloed op de arbeidssector waarin je terecht komt en de ideeën die je meekrijgt. Bij de opgeleide vrouwen werd duidelijk dat door middel van de opleiding die ze hebben genoten ze in een hogere arbeidssector terecht zijn gekomen. Hierdoor is hun financiële situatie verbeterd. Wanneer je een goed salaris hebt kun je ervoor kiezen om niet bij je extended familie te gaan wonen. Maar door de toegenomen arbeidsmigratie worden ze in zekere mate al gedwongen om niet meer met hun extended familie te wonen, omdat ze vaak moeten verhuizen om dichterbij hun werk te wonen. De familie, die Bauman (2000) beschouwt als een thick tie, neemt een minder dominante positie in. Dit betekent niet dat deze minder belangrijk wordt, want zoals uit de empirie bleek van de opgeleide vrouwen zullen de vrouwen die niet meer met de extended familie wonen hun familie nog financieel steunen. Door de financiële vooruitgang zijn deze vrouwen wel minder afhankelijk van de reciprociteit die het familienetwerk biedt. Het salaris van de opgeleide vrouwen zorgt er ook voor dat de 'double burden' van huishouden en werk kan worden opgelost door het inhuren van een schoonmaakster. Deze hoeft niet meer opgevangen te worden door de familie. Hierdoor wordt

de band met hun familie niet meer pure noodzaak. Aldous (1962:2) stelt dat de nucleaire familie belangrijker wordt door de gedwongen arbeidsmigratie en de financiële onafhankelijkheid en dat het de extended familie vervangt. Hoewel de extended familie niet meer noodzakelijk is als beschermingssysteem, is er nog wel sprake van sterke banden waarbij de opgeleide vrouwen haar extended familie ondersteunt. De opgeleide vrouwen geven naast de financiële betekenis ook een ideologische betekenis aan hun baan, terwijl de niet-opgeleide vrouwen in eerste instantie ook een financiële betekenis geven aan hun werk, maar waarbij de betekenis van netwerkvorming wellicht belangrijker is.

Netwerkvorming is een belangrijk onderdeel van het dagelijks leven van de niet-opgeleide vrouwen. Dit gebeurt niet alleen op het werk, maar ook bij de vele ceremonies waar zij onderdeel van zijn. Dit sluit aan bij het idee dat iemand die een gevarieerde samenstelling van sociale netwerken heeft, zich in een betere positie bevindt om armoede en kwetsbaarheid te bestrijden (Woolcock & Narayan, 2000). Voor de niet-opgeleide is netwerkvorming dus een essentieel onderdeel in hun strategie om te overleven. Hierdoor is dit onderdeel meer van belang bij de niet-opgeleide vrouwen dan bij de opgeleide vrouwen. De niet-opgeleide vrouwen hebben minder financiële zekerheid en zijn wel overgeleverd aan hun netwerk. Een netwerk zorgt namelijk ook voor een omgeving waarbinnen reciprociteit plaatsvindt en waaruit men voordelen kan halen. Deze vrouwen blijven afhankelijk van de ‘thick tie’ met de familie en de andere vrouwen op het werk. De double burden van de niet-opgeleide vrouwen moet nog door de andere vrouwelijke familieleden worden opgevangen. Het hebben van een netwerk is een belangrijk onderdeel van de definitie die Bourdieu (1986) geeft over sociaaleconomische status. De drie onderdelen die sociaaleconomische status vormgeven zijn het materiële onderdeel, het onderdeel kennis en vaardigheden en het sociale netwerk. De niet-opgeleide vrouwen ontleen hun sociaaleconomische status vooral aan hun sociale netwerk, terwijl de opgeleide vrouwen hun sociaaleconomische status vooral ontleen aan de kennis die zij hebben vergaard tijdens hun opleiding. Deze vrouwen zijn niet alleen bezig met het verbeteren van hun sociaaleconomische status, maar zijn zich ook erg bewust van hun sociale status die wordt gevormd door ideeën over wat de definitie is van een goede vrouw.

Deze definitie van wat een goede vrouw is heeft zijn weerslag op de taakopvatting binnen het huishouden. De traditionele genderverdelingen die zijn ontstaan door de patriarchale samenleving brengen nog steeds veel ideologische verplichtingen met zich mee (Wilcox & Nock, 2006). Vanuit het ideologische gedachtegoed behoren vrouwen alle huishoudelijke taken op zich te nemen. Dit behelst het schoonmaakwerk, de maaltijd bereiden en voor de kinderen zorgen. Binnen de taakopvatting van de opgeleide vrouwen treedt er een

verandering op. De man gaat steeds meer bijdragen binnen het huishouden, maar de vrouw blijft wel de belangrijkste taken zoals koken uitvoeren. Hierdoor kan zij haar status als goede vrouw nog steeds uitdragen. Vanuit hun perceptie van gendergelijkheid en rechtvaardigheid kan de man ook bepaalde huishoudelijke taken uitvoeren. Dit doordat de onderlinge genderverhoudingen aan het veranderen zijn. De man is niet meer de primaire kostwinnaar, omdat de vrouw ook bijdraagt op financieel vlak. Hierdoor geven zij allebei opnieuw invulling aan de onderlinge verhoudingen binnen het huwelijk. Voor de opgeleide vrouw is er dus ruimte om te empoweren. Page en Czuba (1999) gaven al aan dat empowerment een multidimensionaal sociaal proces is dat mensen helpt controle te krijgen over hun eigen leven. Binnen de huishoudelijke taken heeft een opgeleide vrouw meer ruimte om te onderhandelen over deze taken. Hoewel ze het nog niet van haar man kan eisen om een taak te doen, is er wel de ruimte om aan haar man te vragen of hij een bepaalde taak wil doen. Bij de niet-opgeleide vrouwen is deze mogelijkheid er echter niet, maar er is wel in kleine verandering in opvattingen over de keuzes die een vrouw kan maken. Het sterke netwerk wat deze vrouwen verkrijgen door arbeidsparticipatie, biedt hen een ruimte waarbinnen zij over deze onderwerpen kunnen praten en nadenken. Hierdoor laten we zien dat empowerment inderdaad een multidimensionaal sociaal proces is, maar hoeft empowerment zich echter niet op alle vlakken voor te doen.

Bij de niet-opgeleide vrouwen is er nog geen verandering gaande binnen de verdeling van de huishoudelijke taken, zij hechten ook nog erg veel waarde aan deze taken. Ze hechten nog veel waarde aan de taken die horen bij het zijn van een goede vrouw. Hierdoor zullen zij de huishoudelijke taken niet uit handen geven. Mannen bepalen nog in sterke mate wat er gebeurt binnen en buiten de compound. Buitenshuis, binnen hun sterke netwerk praten vrouwen heel veel over gelijkheid en rechtvaardigheid, maar wanneer het hun privé domein binnendringt kan dit nog niet doorgezet worden. Hun thuis is nog zo verbonden aan ontzettend veel traditionele waarden en normen zoals dat de vrouw gehoorzaam moet zijn aan de man en dat een vrouw geen anticonceptie mag gebruiken en kinderen behoort te krijgen. Deze enigszins vaststaande ideeën worden door deze vrouwen steeds kritischer bekeken buitenshuis, maar binnenshuis is hier nog geen ruimte voor. Vanuit de positie op hun werk, beginnen zij kritisch te kijken naar de mogelijkheden die zij hebben. De scheiding tussen privé en publiek blijft erg belangrijk. Binnen het huishouden is de controle van de familie en de ideeën over hoe een huishouden eruit moet zien nog heel erg sterk. Doordat de opgeleide vrouwen al een ander leven hebben buiten de compound en buiten die sterke culturele ideeën zal bij deze groep eerder verandering plaatsvinden. De niet-opgeleide vrouwen hebben het

over een rechtvaardige partnerkeuze, maar hebben zelf nog geen eigen keuze kunnen maken door de sterke banden met de traditionele opvattingen die heersen binnen de compound. Hierdoor is er nog weinig ruimte voor empowerment binnen het huishoudelijke domein. Voor de opgeleide vrouwen geldt dat deze banden minder sterk zijn en zich daardoor meer los kunnen maken van traditionele opvattingen. Doordat ze in andere situaties zitten hebben ze ook de mogelijkheid om percepties over gendergelijkheid en rechtvaardigheid te veranderen.

De percepties over gendergelijkheid en rechtvaardigheid worden sterk beïnvloed door de context en de situatie waarin deze vrouwen zich bevinden (Gardner & Lewis, 1996:20). Hoewel de opgeleide vrouwen ruimte hebben om meer grip op hun leven te krijgen, vindt er nog geen grote verandering plaats binnen hun percepties omtrent gendergelijkheid en rechtvaardigheid. Omtrent gendergelijkheid zouden ze wel willen zien dat hun man een helpende hand biedt in het huishouden, omdat ze het huishouden samen draaien. Echter benoemen ze dat ze dit niet kunnen eisen waardoor er genderongelijkheid bestaat binnen de taakverdeling van de huishoudelijke taken. Dit wordt gerechtvaardigd door de heersende normen en waarden die heersen in Gambia. Waarbij de traditionele rolverdeling nog steeds erg belangrijk is. Dit heeft ook te maken met de niet-opgeleide vrouwen die de huishoudelijke taken niet uit handen willen geven. Dit komt doordat de huishoudelijke taken een symbolische betekenis hebben (Lavee & Katz 2008:28). Huishoudelijke taken zorgen ervoor dat een vrouw kan voldoen aan de heersende genderverwachtingspatronen. Dat haar man geen van deze taken uitvoert zien zij niet als onrechtvaardig, hier ontleent zij haar sociale status aan. Hier blijkt uit dat het ethisch oordeel wat gegeven wordt over de situatie of het al dan niet rechtvaardig is sterk wordt beïnvloed door de heersende normen en waarden in de maatschappij (Bronfenbrenner, 1973:9). Het is daarom belangrijk om de context van een situatie mee te laten wegen. Er wordt namelijk veel waarde gehecht aan normen en waarden die heersen in een maatschappij. Daarom kun je niet onze invulling van rechtvaardigheid reflecteren op een ander gebied, omdat er verschil is tussen culturen.

Met deze thesis hebben wij aangetoond dat het nieuwe ontwikkelingsdenken, wat uit gaat van een postkoloniale visie, aansluit bij de diversiteit aan opvattingen en ideeën die bestaan binnen Gambia. De oude en dominante ideeën die bestaan omtrent ontwikkeling zien een samenleving als homogeen en een samenleving zou moeten ontwikkelen (Escobar, 1997:498). Binnen deze gedachtegang wordt geen aandacht besteed aan de sociale, economische en culturele diversiteit die bestaat tussen landen, maar ook binnen een land. Door middel van ons

onderzoek op lokaal niveau, hebben wij aangetoond dat er een grote diversiteit bestaat tussen twee sociale groepen in een land en hun opvatting over gendergelijkheid en rechtvaardigheid.

Gardner en Lewis (1996:20) geven weer dat er een verscheidenheid aan invullingen is voor de begrippen gelijkheid en rechtvaardigheid. De postkoloniale visie biedt ruimte voor diversiteit en transformativiteit binnen de begrippen gelijkheid en rechtvaardigheid. Een eenduidige definitie zou geen recht doen aan de complexiteit en diversiteit van deze begrippen. De sociale werkelijkheid wordt hiermee te simplistisch en homogeen weergegeven. Door een cultureel relativistische kijk op de invulling van deze begrippen, moet het morele oordeel achterwegen gelaten worden (Turner, 1997:275). Het ethische oordeel wat zij geven over hun situatie, en of deze al dan niet rechtvaardigheid is, wordt sterk beïnvloed door de lokale percepties over het genderverwachtingspatroon (Bronfenbrenner, 1973:9).

Binnen dit onderzoek is duidelijk geworden dat empowerment op verschillende niveaus en dimensies kan plaatsvinden. Het verschilt ook per sociale groep waar empowerment plaatsvindt. In de literatuur wordt empowerment echter voorgesteld als iets wat men bezit of niet en wat vrouwen in postkoloniale landen moeten nastreven (Momsen, 2009; Mohanty e.a., 1991). Empowerment is echter geen primaire behoefte voor iedereen. En wanneer empowerment plaatsvindt, betekent dit niet dat het volgens dezelfde weg gaat en dat het in alle onderdelen van iemand zijn leven plaatsvindt. Iemand kan en wil namelijk pas empoweren wanneer zij het gevoel heeft dat ze een ondergeschikte positie ten opzichte van anderen heeft (Kenny & Camenzind, 2007). Wanneer de heersende normen en waarden en de traditionele rolverdeling voor iemand nog erg belangrijk zijn, wil deze persoon misschien niet eens empoweren.

De belangrijkste uitkomst is dat we weg moeten van het idee dat een groep vrouwen binnen een land op dezelfde manier empowered wordt. Er bestaat ten eerste geen homogene groep vrouwen en empowerment is ontzettend complex en fluïde. In de ene situatie zullen vrouwen wel controle ervaren, maar in de volgende situatie niet. Malhotra en Mather (1997:604) zeggen hier ook over dat in de ene situatie iemand geen zichtbare controle heeft, maar dat dit niet sluitend is voor alle aspecten van iemand zijn leven. Wij bewegen ons constant tussen verschillende dimensies en in verschillende sociale situaties. Vrouwen zijn niet simpelweg empowered of niet empowered.

Met deze thesis hebben wij geprobeerd recht te doen aan de situatie van deze vrouwen in Gambia. Door de overweldigende indrukken en details waarmee wij te maken kregen in een relatie korte periode, moet dit onderzoek wel in perspectief worden geplaatst. Er is nog veel ruimte voor verder en meer verdiepend onderzoek. Door deze vele indrukken zien wij

achteraf dat wij een groot deel van ons veldwerk aan de oppervlakte zijn gebleven. Wij hebben getracht een basis te leggen voor het onderzoek over empowerment, gendergelijkheid en rechtvaardigheid in Gambia.

Literatuurlijst

- Adler, E.S., Clark, R., Ramsbey, T. W.
1991. Culture, Gender and Labor force participation: a Cross National Study. *Gender and Society* 5(1):47-66.
- Al-krenawi, A., Graham J. R., Al-Krenawi, S.
1997. Social work practice with polygamous families. *Child and adolescent social work journal* 14(6): 445-458.
- Aldous, J.
1962. Urbanization, the extended family, and kinship ties in West Africa. *Social Forces* 41(1):6-12.
- Baker, J.
2006. Equality. Essay, University College Dublin Library.
- Bauman, Z.
2000 *Liquid Modernity*. Cambridge: Polity Press.
- Bourdieu, P.
1986. The Forms of Capital. In John G. Richardson (edt), *Handbook of Theory and Research in the Sociology of Education*, New York, Greenwald Press.
- Bronfenbrenner, M.
1973. Equality and equity. *Annals of the American Academy of Political and Social Science* 409:9-23.
- Buber Agassi, J.
1989. Theories of gender equality: Lessons from the Israeli Kibbutz. *Gender and Society* 3(2):160-186.
- CIAM
2010. Human Rights Report: The Gambia. Bureau of Democracy, Human Rights and Labor. Op: <http://www.state.gov/j/drl/rls/hrrpt/2010/af/154348.html> [13 december 2013].
- Chant, S., Jones, G. A.
2005. Gender and livelihoods in West Africa: Perspectives from Ghana and the Gambia. *Children's Geographies* 3(2):185-199.
- Chavas, J. P., Petrie, R., Roth, M.
2005. Farm Household production Efficiency: Evidence from the Gambia. *American Agricultural Economics Association* 87(1):160-179.
- Connell, R. W.
2005. Change among the gatekeepers: Men, masculinities and gender equality in the global arena. *Journal of Women in Culture and Society* 30(3):1801-1825.

- Davidheiser, M.
2005. Culture and mediation: a contemporary processual analysis from Southwestern Gambia. *International journal of Intercultural relations* 29:713-738.
- Descola, P., Palsson, G.
1996. *Nature and Society. Anthropological Perspectives*. London: Routledge.
- DeWalt, K. M., DeWalt, B. R.
2011. *Participant observation. A guide for fieldworkers*. Plymouth: AltaMira Press.
- Escobar, A.
1997. Anthropology and Development. *International Social Science Journal* 49(154):497-515.
- Farrar, T.
1997. The Queenmother, matriarchy, and the Question of female political authority in precolonial West African monarchy. *Journal of Black studies* 27(5):579-597.
- Foster, G.
2000. The capacity of the extended family safety net for orphans in Africa. *Psychology, Health & Medicine* 5(1):55-62.
- Gardner, K., Lewis, D.
1996. *Anthropology, Development and the Post-Modern Challenge*. London: Pluto Press.
- Garikipati, S.
2009. Landless but not assetless: female agricultural labour on the road to better status, evidence from India. *The Journal of Peasant Studies* 36(3):517-545.
- General Assembly
2000. Outcome of General Assembly on Gambia. Op:
<http://www.un.org/womenwatch/daw/Review/responses/GAMBIA-English.pdf> [10 december 2013].
- Grillo R.D., Stirrat, R. L.
1997. *Discourses of development Anthropological perspectives*. Oxford: Oxford International Publishers Ltd.
- Gudeman, S., Rivera, A.
1990. *Conversations in Colombia*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hudson, M.
1986. *Our Grandmothers' Drums*. New York: Henry Holt & Co.
- Jeejeebhoy, S.J.
1995. *Women's Education, Autonomy, and Reproductive Behaviour: Experience from Developing Countries*. Oxford University Press.

- Kabeer, N.
2005. Gender equality and women's empowerment: a critical analysis of the third Millennium Development Goal. Special issue, Millennium Development Goals 13(1):13-24.
- Kenny, A., Camenzind, C.
2007. The Philani Experience: Gender equality and empowerment of women in South Africa. *Napa Bulletin* 27(1):27-39.
- Kulkarni, V.S.
2011. Women's Empowerment and Microfinance: An Asian Perspective. Report, 13. New Haven: Yale University. IFAD Occasional.
- Lavee, Y., Katz, R.
2002. Division of labor, perceived fairness and marital quality: the effect of gender ideology. *Journal of marriage and family* 64(1):27-39.
- Malhotra, A., Mather, M.
1997. Do schooling and work empower women in developing countries? Gender and Domestic Decisions in Sri Lanka. *Sociological Forum* 12(4):599-630.
- Malhotra, A., Schuler, S.R., Boender, C.
2002. Measuring women's Empowerment as a Variable in International Development. Background Paper for World Bank Workshop on Poverty and Gender: New Perspectives 7(13).
- Mohanty, C. T., Russo, A., Torres, L.
1991. *Third World Women and the Politics of Feminism*. Bloomington: Indiana University Press.
- Momsen, J.H.
2009. *Gender and Development*. London and New York: Routledge.
- Page, N., Czuba, C.E.
1999. Empowerment, what is it? *Journal of Extension* 35(5).
- Putnam, R. D.
1993. "The Prosperous Community". *The American Prospect*. 4(13):1-11.
- Ridgeway, C.
1991. The social construction of status value: gender and other nominal characteristics. *Social forces* 70(2):367-386.
- Roberts, B.
2004. Learning to put Ethnography to good use: The Gabmia, West Africa field study program. Special Issue, *Passages: The Ethnographic Field School and First Fieldwork* 22(1):87-105.

- Sa'ar, A.
2005. Postcolonial Feminism, The Politics of Identification, and the Liberal Bargain. *Gender & Society* 19(5):680-700.
- Schroeder, R. A.
1999. *Shady practices: Agroforestry and gender politics in the Gambia*. Berkeley: University of California Press.
- Schwarz, H., en S. Ray.
2005. *A companion to postcolonial studies*. Oxford: Blackwell Publishing Ltd.
- Sector Rapport
2006. Department of State for basic and Secondary education. Op: http://planipolis.iiep.unesco.org/upload/Gambia/Gambia_sector_report_2006.pdf [3 juni 2014].
- Sen, A.
2001. The many faces of gender inequality. *The New Republic* 17:35-40.
- Spiro, M. E.
1986. Cultural Relativism and the Future of Anthropology. *Cultural Anthropology* 1(3):259-286.
- Stall, S., Stoecker, R.
1998. Community Organizing or Organizing Community? Gender and the Crafts of Empowerment. *Gender and Society*. Special Issue: Gender and Social Movements, Part 1. 12(6)
- Thompson, C., Cutler, E.
1997. The effect of nationality on tourist arts: the case of The Gambia, West-Africa. *International J. Hospitality Management* 16(2):225-229.
- Turner, T.
1997. Human rights, human difference: Anthropology's contribution to an emancipatory cultural politics. *Journal of Anthropological Research* 53(3):273-291.
- Twiggs, J. E., McQuillan, J., Ferree, M.M.
1999. Meaning and Measurement: Reconceptualizing Measures of the Division of Household Labor *Journal of Marriage and Family* 61(3):712-72.
- Wilcox, W. B., Nock, S. L.
2006. What's love got to do with it? Equality, equity, commitment and women's marital quality. *Social Forces* 84(3):1321-1345.
- Woolcock, M., Narayan, D.
2000. Social Capital: Implications for Development Theory, Research, and Policy. *World Bank Res Obs* 15(2):225-249.

Bijlagen

Bijlage 1: Dimensies van empowerment⁵⁹

Table 1. Commonly used dimensions of empowerment and potential operationalization in the household, community, and broader arenas.

Dimension	Household	Community	Broader Arenas
Economic	Women's control over income; relative contribution to family support; access to and control of family resources	Women's access to employment; ownership of assets and land; access to credit; involvement and/or representation in local trade associations; access to markets	Women's representation in high paying jobs; women CEOs; representation of women's economic interests in macroeconomic policies, state and federal budgets
Socio-Cultural	Women's freedom of movement; lack of discrimination against daughters; commitment to educating daughters	Women's visibility in and access to social spaces; access to modern transportation; participation in extra-familial groups and social networks; shift in patriarchal norms (such as son preference); symbolic representation of the female in myth and ritual	Women's literacy and access to a broad range of educational options; Positive media images of women, their roles and contributions
Familial/ Interpersonal	Participation in domestic decision-making; control over sexual relations; ability to make childbearing decisions, use contraception, access abortion; control over spouse selection and marriage timing; freedom from domestic violence	Shifts in marriage and kinship systems indicating greater value and autonomy for women (e.g., later marriages, self selection of spouses, reduction in the practice of dowry; acceptability of divorce); local campaigns against domestic violence	Regional/national trends in timing of marriage, options for divorce; political, legal, religious support for (or lack of active opposition to) such shifts; systems providing easy access to contraception, safe abortion, reproductive health services
Legal	Knowledge of legal rights; domestic support for exercising rights	Community mobilization for rights; campaigns for rights awareness; effective local enforcement of legal rights	Laws supporting women's rights, access to resources and options; Advocacy for rights and legislation; use of judicial system to redress rights violations
Political	Knowledge of political system and means of access to it; domestic support for political engagement; exercising the right to vote	Women's involvement or mobilization in the local political system/campaigns; support for specific candidates or legislation; representation in local bodies of government	Women's representation in regional and national bodies of government; strength as a voting bloc; representation of women's interests in effective lobbies and interest groups
Psychological	Self-esteem; self-efficacy; psychological well-being	Collective awareness of injustice, potential of mobilization	Women's sense of inclusion and entitlement; systemic acceptance of women's entitlement and inclusion

⁵⁹ Bron: Malholtra, A. Schuler, S.R. en C. Boender. 2002. Measuring women's Empowerment as a Variable in International Development. Background Paper for Worldbank Workshop on Poverty and Gender: New Perspectives, 7:13

Bijlage 2: English Summary

Labor will ensure that women have jobs, money, and therefore they will experience more control (Kulkarni, 2011). This concept of 'development thinking' is still visible in current literature. This way of thinking assumes that socio-economic development combats poverty and therefore lead to more equality between men and women; this could be reached by involving more women in the workforce. These thoughts are not necessarily true, because every culture has its own local perceptions about their social reality (Gardner & Lewis, 1996:20). There are also different types of work in which education plays a big role, like a job for the government. The direct path from labor to empowerment is an illusion. This process is way more complex than one might think. It has to do with empowerment processes that take place in different areas, such as within the household. Here it is also important to pay attention to the context of the location. Empowerment processes are associated with local ideas of equality and justice, which may be different for each society. In Gambia, even though many women work, their socio-economic status is still not strong (CIAM, 2012:2). This contradicts the idea that working ensures a better status. As our research shows, labor is not the deciding factor, but instead the degree of education prior to entering in the workforce tends to be the stronger factor.

In response to the scientific literature that focuses on the passive and undeveloped side of post-colonial countries, the movement of post-colonialism emerges (Schwarz & Ray, 2005: 24). This movement wants to move away from the idea of women in post-colonial countries who are in need of help. Women are not only seen as passive victims but as active agents of change (Momsen, 2009) and from this time there has been more attention to the concept of empowerment. Empowerment is a multi-dimensional social process that helps people use their daily life experience to overcome obstacles and thus, empower themselves in social situations (Page & Czuba, 1999). Empowerment of women is an optimistic thought, but to what extent is there empowerment of women through labor? Furthermore, it is also the question whether women experience inequality and whether they want equality (Sa'ar, 2005).

The beliefs that the Gambian women have about gender equality and justice play a big role in whether or not they want empowerment or are able to empower themselves and others. The concepts of equality and justice will also play a big role in our thesis because equality is something to strive for from a Western perspective (Connell, 2005). Equality must be achieved, however, there are situations in which different situations are treated not equal; this does not mean that there is injustice. Justice means that there is an ethical judgment given to a

particular situation, this situation can be seen justified or not (Bronfenbrenner, 1973:9). This means that inequality can be justified and therefore everyone does not experience inequality in the same way.

This research was conducted in The Gambia for a period of ten weeks. The Gambia was a very interesting location, because, for generations women have been a part of the workforce, and a small amount of women have completed their education. The educated women will move in different forms of labor because they have obtained knowledge, new ideas, and perspectives from the education that they have received. That is why we have focused on the educated women and the non-educated women in The Gambia. We will focus on the issues surrounding empowerment through labor, gender ideologies, and the perceptions of gender equality and justice. Therefore, we have focused explicitly here on the opinions and experiences of women in The Gambia itself.

Our research question has been formulated as follows: *How did the labor participation by women in The Gambia impact the empowerment process within the household, and how this interacts with local perceptions of gender equality and justice?* Our research question is bipartite and provides insight into the processes regarding employment and empowerment within the household, but while also focusing on the influence of gender equality and justice in these processes. In this thesis, we provide more insight into the ideas of justice and equality by focusing on the local perceptions of these concepts. These concepts are often seen in a Western perspective, but as we look at these concepts in the context of a post-colonial country in which a great diversity exists between social groups, a more comprehensive interpretation can be given. Thus, our thesis shows that deep-rooted ideas about equality and justice are at the local level, dynamic, diverse and transformative.